



PRÁVNICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE



Katedra pracovního práva a sociálního zabezpečení

Diplomová práce

**Rodinná politika v ČR:
Vývoj a současný stav**

Lucie Šrámková

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Gabriela Munková, CSc.

Datum vypracování práce: leden 2009

„ Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: Rodinná politika v ČR: Vývoj a současný stav, zpracovala sama a uvedla jsem všechny použité prameny. “

.....

Chtěla bych poděkovat PhDr. Gabriele Munkové, CSc. za konzultaci a cenné rady, které mi během zpracování diplomové práce poskytla.

1	Úvod	6
1.1	Společenská funkce rodiny	6
1.2	Základní modely rodinné politiky.....	9
1.3	Rodinná politika v České republice	12
1.4	Ochrana rodiny na mezinárodní úrovni	14
2	Vývoj rodinné politiky v České republice.....	15
2.1	Vývoj rodinné politiky před rokem 1989	15
2.1.1	Období první republiky	15
2.1.2	Období socialismu	16
2.2	Vývoj rodinné politiky po roce 1989	17
3	Cíle rodinné politiky a problémy, které by měla rodinná politika řešit.....	18
3.1	Cíle rodinné politiky	18
3.2	Problémy, které by měla rodinná politika řešit.....	19
3.2.1	Podpora rodičovství a rodinné (mezigenerační) soudržnosti	19
3.2.2	Finanční podpora rodiny a bydlení.....	21
3.2.3	Služby pro rodinu	22
3.2.4	Slučitelnost profesních a rodinných rolí.....	22
3.2.5	Rodina a systém vzdělávání	23
3.2.6	Rodina a systém zdravotní péče	24
3.2.7	Pomoc specifickým skupinám rodin.....	27
3.2.8	Podpora rodiny na úrovni krajů a obcí	28
3.3	Nové trendy evropské rodinné politiky.....	29
4	Finanční podpora rodiny.....	32
4.1	Dávky nemocenského pojištění se vztahem k rodině	32
4.1.1	Peněžitá pomoc v mateřství.....	33
4.1.2	Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství.....	33
4.1.3	Podpora při ošetřování člena rodiny.....	34
4.2	Nemocenské pojištění v roce 2009	34
4.2.1	Peněžitá pomoc v mateřství.....	35
4.2.2	Ošetřovné.....	36
4.2.3	Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství.....	37
4.3	Dávky státní sociální podpory	37
4.3.1	Obecná charakteristika systému státní sociální podpory.....	37
4.3.2	Jednotlivé dávky státní sociální podpory.....	39
4.3.2.1	Dávky závislé na příjmu.....	39
•	Přídavek na dítě	39
•	Sociální příplatek.....	40
•	Příspěvek na bydlení.....	41
4.3.2.2	Dávky nezávislé na příjmu (resp. slovy zákona „ostatní dávky“)......	42
•	Rodičovský příspěvek	42
•	Dávky pěstounské péče	44
•	Porodné.....	46
•	Pohřebné	47
4.3.2.3	Zrušené dávky státní sociální podpory.....	47
•	Příspěvek na dopravu	47
•	Zaopatřovací příspěvek.....	48
•	Příspěvek na školní pomůcky	48
4.4	Daňová opatření	48

4.4.1	Jednotlivá daňová opatření	49
4.4.1.1	Sleva na dani	49
4.4.1.2	Daňové zvýhodnění na vyživované dítě.....	50
4.4.1.3	Daňové sazby	51
4.4.1.4	Společné zdanění manželů	51
4.4.2	Význam daňových opatření	52
5	Pracovní právo v souvislosti s rodičovstvím.....	53
5.1	Mateřská dovolená.....	54
5.2	Rodičovská dovolená.....	55
5.2.1	Rodiny s otci na rodičovské dovolené.....	56
5.3	Pracovní volno	58
5.4	Úprava pracovní doby.....	59
5.5	Pružná pracovní doba.....	59
5.6	Převedení na jinou práci	60
5.7	Pracovní cesty a přeložení	60
5.8	Práce konaná doma	61
5.9	Zákazy některých prací	61
5.10	Přestávky ke kojení	62
5.11	Rozvázání pracovního poměru.....	62
6	Předškolní instituce péče o děti	63
6.1	Jesle.....	63
6.2	Mateřská centra	64
6.3	Mateřské školy	64
6.4	Osobní pečovatelky.....	65
6.5	Firemní školky	66
6.6	Evidovaný poskytovatel vzájemné rodičovské výpomoci.....	66
7	Závěr.....	67
8	Zhodnocení současného stavu a návrhy de lege ferenda.....	68
	Seznam literatury	74
	Výzkumné práce	74
	Učebnice	74
	Dokumenty MPSV	75
	Zákony	75
	Semináře a přednášky	75
	Internetové stránky	75

Úvod

V souladu se zadáním, se v této diplomové práci zabývám jednak stručným vývojem rodinné politiky v České republice před rokem 1989 a změnami, které v této oblasti nastaly po roce 1989. Stěžejní část diplomové práce je zaměřena na rozbor současné podoby rodinné politiky. Jednotlivé kapitoly, týkající se současné podoby rodinné politiky, pojednávají o cílech a problémech, které by rodinná politika měla řešit. Členění těchto problémů jsem si dovolila převzít z Národní koncepce rodinné politiky, kterou vypracovalo Ministerstvo práce a sociálních věcí v roce 2005. Následující kapitola se zaměřuje na oblast finanční podpory rodin. V této oblasti jsem se zaměřila na dávky nemocenského pojištění se vztahem k rodině, stručně pojednávám také o změnách, které v této oblasti nastaly od 1. ledna 2009. V kapitole finanční podpory se dále zabývám oblastí státní sociální podpory, přičemž stručně pojednávám také o, dnes již zrušených, dávkách státní sociální podpory. A v neposlední řadě zahrnuji do oblasti finanční podpory daňová opatření na podporu rodin. V další kapitole této práce se zaměřuji na oblast pracovního práva souvisejícího s rodičovstvím, kde pojednávám také o tématu otců na rodičovské dovolené, které patří v posledních desetiletích mezi aktuální témata. V poslední kapitole týkající se současné podoby rodinné politiky pojednávám o předškolních institucích péče o děti, kde mě nejvíce zaujal tzv. evidovaný poskytovatel vzájemné rodičovské výpomoci.¹

1.1 Společenská funkce rodiny

Pro účely této diplomové práce je důležité definovat především dva základní pojmy, kterými jsou jednak „rodina“ a jednak „rodinná politika“. V Národní zprávě o rodině, vydané Ministerstvem práce a sociálních věcí v roce 2004, je uvedeno, že „nalézt odpovídající definici rodiny je obtížné, neboť použití tohoto pojmu se liší jednak podle různých oblastí použití tohoto pojmu, ale i vzhledem k proměnlivým hodnotovým východiskům v závislosti

¹ Viz str. 66 této diplomové práce

na kulturním a civilizačním prostředí dané společnosti. Je proto nemožné hovořit o jediném pevném transdisciplinárním pojmu rodiny, ale spíše můžeme hovořit o jednotlivých aspektech a proměnlivých variantách tohoto termínu tak, jak se odrážejí v různých vědních oborech.“²

Například pro oblast státní sociální podpory, se za rodinu se považuje, není-li dále v zákoně č. 117/1995, stanoveno jinak, oprávněná osoba a osoby s ní společně posuzované, a není-li těchto osob, považuje se za rodinu sama oprávněná osoba.³ V nejširším pojetí je pak rodina podle Národní zprávy Ministerstva práce a sociálních věcí z roku 2004, chápána jako „celek rozličných konstelací takové formy života, která obsahuje minimálně dvougenerační soužití dětí a rodičů, má trvalý charakter a vykazuje pevné vazby mezigenerační a vnitrogenerační solidarity.“

V současné společnosti nelze nevidět snahy o co nejširší vymezení pojmu rodiny tak, aby se stal relevantním pro jakoukoli formu soužití dvou či více lidí bez závislosti na mezigeneračních vazbách, na přítomnosti dětí či na jakékoli institucionální vazbě. Rodina plní ve společnosti celou řadu velice důležitých funkcí.⁴ Pro účely této diplomové práce jsem převzala výčet funkcí rodiny, uvedený v Národní zprávě o rodině z roku 2004.

Jednou z hlavních a stále nenahraditelných funkcí rodiny ve společnosti je její **biologickoreprodukční, resp. generativní role**. I přes rozvíjející se oblast embryonální medicíny nelze předpokládat, že by zajištění reprodukce obyvatelstva přestalo být v budoucnu neneseno především rodinou. Vzhledem k tomu, že přirozená reprodukce je stále závislá na přítomnosti (alespoň krátkodobého) rodinného soužití. Tato funkce rodiny je podporována různými propopulačními opatřeními v oblasti politického jednání.⁵ Tak například ve volebním programu naší druhé nejsilnější politické strany, České strany sociálně demokratické, je v bodě

² Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 9

³ Viz §7/1 Zákona o státní sociální podpoře 117/1995 Sb.

⁴ bliže viz kapitola 4.3. Dávky státní sociální podpory v této diplomové práci

⁴ Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 8

⁵ Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 9-10

pojednávajícím o rodině uvedeno několik opatření, které by tato strana ráda prosadila, a to například zvýšení slevy na dani za dítě z 6 000 Kč na 10 000 Kč, zvýšení rodičovského příspěvku do konce roku 2010 přes 10 000 Kč, zvýšení porodného na výši 60 000 Kč na první dítě, 90 000 Kč na druhé dítě a 120 000 na třetí dítě atd., otázkou však zůstává, zda je možné těchto cílů z ekonomického hlediska dosáhnout. Volební program současné vládnoucí Občanské demokratické strany naopak obsahuje střídmější opatření podporující nezávislost rodiny na státu a vědomí soudržnosti rodiny.⁶

Neméně společensky významná je **funkce socializační**, která je ovšem velmi proměnlivá v čase a prostoru. V období totalitních režimů, jak je uvedeno dále v kapitole 2.1.2. této diplomové práce, byla socializační role rodiny potlačována a nahrazována státním systémem organizované výchovy. Ztotožňuji se s názorem vyjádřeným v Národní zprávě o rodině z roku 2004, že „výchova je v první řadě výsadou rodiny, ale zároveň je důležité zajistit součinnost rodiny a státu a možnost volby mezi oběma složkami. Výchovná funkce rodiny ve smyslu přípravy dítěte na život ve společnosti je zásadní a její plná náhrada jinou institucionální formou s sebou nese vždy riziko ohrožení zdravého rozvoje dítěte.“^{7 8}

Na rozdíl od předchozích dvou sfér není **sociálně-ekonomická funkce** rodiny bezprostředně závislá na přítomnosti dětí. Vychází z principu, že rodina ve společnosti existuje jako integrální sociální skupina i ekonomický subjekt, v němž je společně zajišťována strava a materiální existence jeho jednotlivých částí – členů rodiny. Také tato funkce je v současnosti vytlačována do mimorodinného prostoru tím, že její výkon je z velké části zajišťován jinými sociálními institucemi.⁹

⁶ www.cssd.cz

www.ods.cz

⁷ viz blíže také kapitola 6. této diplomové práce

⁸ Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 9-10

⁹ Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 9-10

Výlučně na rodinném životě je dosud závislá **funkce regenerační a podpůrná**, která zahrnuje veškerou vzájemnou emocionální podporu jednotlivých členů rodiny, ale také případnou finanční či hmotnou pomoc. Zatímco hmotně a finančně podpůrnou roli přejímá od 19. století stále více sociální stát, emocionálně-stabilizační funkce je stále více centrální úlohou fungování rodiny. Zdravá rodina je tak stále jedinou zárukou výchovy zdravých a emocionálně stabilních dětí.¹⁰

S ohledem na nastíněný popis základních biologických a funkcionálních charakteristik lze, dle Národní zprávy o rodině z roku 2004, chápat rodinu v nejširším smyslu jako „sociální jednotku, jejímž konstitutivním znakem je soužití minimálně dvou generací v přímé příbuzenské linii (rodič-dítě) a mezi vedlejší znaky patří plnění základních rodinných funkcí a žádoucích, nicméně nikoli nezbytných, právně-institucionálních zakotvení ve společnosti. V užším pojetí je možné za přirozenou nukleární rodinu, která je jednoznačně převažujícím typem soužití v České republice, považovat institucionálně strukturované sociální společenství, které je založené na rodičovském a manželském vztahu jako jeho dvou základních vztahových liniích, a vychází z úpravy rodinného práva.“ Manželské soužití ostatně svou hlavní funkcí, kterou je podle českého právního řádu právě založení rodiny a výchova dětí, tuto základní podobu rodiny předpokládá.¹¹ V § 1/2 Zákona o rodině, je stanoveno, že hlavním účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí.¹²

1.2 Základní modely rodinné politiky

Stejně tak jako není možné podat jednoznačnou definici rodiny, nelze jednoznačně vymezit ani rodinnou politiku. Dle Matějkové a Palonciové lze rodinnou politiku vymezit v užším slova smyslu, jako politiku, která „zahrnuje dávky a služby s výhradním zaměřením na páry s dětmi či na osamělé rodiče. Definice zahrnuje hotovostní i věcnou podporu formou

¹⁰ Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 9-10

¹¹ Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 9-10

¹² Cit.: §1/2 zákona 94/1963 Sb., Zákon o rodině

přímých finančních transferů rodinám a slev na daních pro rodiny s dětmi, mateřskou a rodičovskou dovolenou, zařízení péče o děti a dotace na zařízení, rodinné právo. V širším smyslu je rodinná politika rozšířena na všechny oblasti veřejných politik, jež mohou mít potenciální vliv na blaho rodin, včetně politik a opatření ve veřejné dopravě, imigraci, bezpečnosti, vzdělání apod.¹³

Mezi nejvíce citované typologie sociálních států patří, dle Matějkové a Paloncyové, **typologie Esping-Andersena** založená na tom, do jaké míry stát snižuje závislost občana na trhu práce, tj. do jaké míry garantuje jeho právo neúčastnit se trhu práce, aniž by to vážně ohrozilo jeho živobytí. S daným typem sociálního státu je úzce spjat i typ rodinné politiky. Tato Esping-Andersenova typologie byla různými autory přejímána a adaptována. Nejčastěji jsou rozlišovány následující čtyři typy rodinné politiky:

- Tzv. **liberální režim** (anglosaský) je podle Esping - Andersena charakteristický pasivní politikou zaměstnanosti, nízkým podílem státního sektoru na trhu práce, flexibilním pracovním trhem, omezenou rolí odborů a jiných ochrannářských institucí, nízkými sociálními dávkami. Rodina není v tomto režimu nijak výrazně podporována, stát zasahuje pouze v krizových situacích. Tento režim je typický zejména pro USA, Švýcarsko a Velkou Británii.
- **Sociálně demokratický systém** (skandinávský) je založený naopak na aktivní politice zaměstnanosti, na vysokém zdanění populace, vysoké participaci žen na trhu práce, štědré sociální politice. Systém umožňuje svými ochrannářskými rysy lepší skloubení pracovní a rodinné sféry než systém liberální. Tento systém je charakteristický pro Norsko a Švédsko.
- **Konzervativní režim** (bismarckovský) se zaměřuje především na ochranu osob, které nejsou zaměstnány z důvodu zdravotního postižení, ztráty pracovního místa, odchodu do důchodu apod. Sociální dávky jsou závislé na době pojištění a výši odváděného pojištění. V

¹³

Cit.:Barbora Matějková, Jana Paloncyová: Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II syntéza z monografií uvedených ve studii „Rodinná politika ve vybraných evropských zemích I“ s ohledem na situaci v České republice, VÚPSV Praha 2004, s. 7

tomto systému je podporována tradiční dělba rolí muže a ženy, kdy je žena ekonomicky závislá na muži, živiteli rodiny. Ženy mají pečovat o děti a domácnost, pracovat na zkrácený úvazek. Malá státní podpora možnosti skloubit zaměstnání a rodinu má vliv na rodinné plány mladých lidí. Tento režim je charakteristický pro Německo, Nizozemsko a Francii. Francie se však svými pronatalitními opatřeními od klasických konzervativních zemí liší.

- **Režim prorodinně orientovaný** (latinský) se vyskytuje v Itálii či Španělsku. Svým nevměšováním je podobný režimu liberálnímu, na rozdíl od něho se však spoléhá na pomoc rodiny v ochraně svých členů proti ekonomickým a sociálním rizikům. Tím je také možné do jisté míry vysvětlit pozdější odchod mladých lidí z domácnosti rodičů. Ekonomická aktivita žen v těchto zemích je velice nízká, konflikt rodiny a zaměstnání je tu velice výrazný a napomáhá u mladých žen k odkladu či odmítnutí založení vlastní rodiny.¹⁴

K těmto čtyřem typům je možné přidat typ pátý: tzv. **postsocialistický režim** sociálního státu. Od počátku 90. let musí jeho reprezentanti v souvislosti s přechodem na tržní ekonomiku čelit pro ně relativně novým sociálním problémům, jako je chudoba, sociální vyloučení, nezaměstnanost. Postupně se opouští od prvků státního paternalismu, nový systém musí naopak podporovat odpovědné sociální chování obyvatel, postupně se utváří soukromý sektor. Míra ekonomického zapojení žen je zde vysoká, systém sociálních dávek však v současné době často nemotivuje k pracovnímu zapojení. Vzhledem k tomu, že se do popředí zájmu odborníků i veřejnosti dostává otázka rovných příležitostí mužů a žen je, podle Matějkové a Paloncyové, možné také pohlížet na rodinné politiky z hlediska toho, do jaké míry umožňují skloubit pracovní a rodinný život, do jaké míry jsou ženy diskriminovány v závislosti na jejich rodinných povinnostech, na trhu práce a do jaké míry jsou muži

¹⁴ Cit.:Barbora Matějková, Jana Paloncyová: Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II syntéza z monografií uvedených ve studii „Rodinná politika ve vybraných evropských zemích I“ s ohledem na situaci v České republice, VÚPSV Praha 2004, s. 9-10

podporování ve spolupráci na rodinných povinnostech (hlídání nemocných dětí, rodičovská dovolená apod.)¹⁵

1.3 Rodinná politika v České republice

Dle Národní zprávy o rodině z roku 2004, je třeba, aby stát v koncepci rodinné politiky učinil volbu o tom, jakou formu uspořádání partnerských vztahů považuje za nejvhodnější. Přičemž pravdou je, že rodina založená na manželství plní s ohledem na stabilitu partnerského svazku nejlépe všechny své socializační, ekonomické a regenerační funkce. Stát musí však respektovat i jiné formy partnerského soužití s dětmi, vůči kterým musí také směřovat pomoc státu s ohledem na vychovávané děti. Je však třeba si uvědomit, že tyto neformální typy soužití vytvářejí daleko větší tlak na zdroje státního rozpočtu a jsou z něho ve vyšší míře podporovány ve srovnání s manželskými rodinami. V souladu s principem odpovědnosti by stát měl lidem umožnit, aby se svobodně rozhodli o tom, v jaké formě soužití chtějí žít, ale aby zároveň za své rozhodnutí nesli odpovědnost. V tomto rozhodování státu o preferencích v rodinné politice by měl sehrát významnou roli také fakt, že právě rozvoj alternativních forem soužití je jedním z důležitých elementů v populačním vývoji.¹⁶

Nelze než souhlasit s tvrzením uvedeným rovněž v Národní zprávě o rodině, z roku 2004, že postindustriální epocha spolu se vznikem sociálního státu vytvořila prostředí, které velmi znevýhodňuje rodinu a život v rodině oproti jiným formám života. Význam dětí v rámci mezigenerační solidarity jako investice pro hmotné existenciální zajištění ve stáří byl omezen systémem sociální péče a důchodového pojištění, které eliminovalo bezprostřední závislost na dětech. Jistě pravdivé je také tvrzení, že se význam dítěte pro rodiče posunul do roviny emocionální, což snížilo přímou materiální nezbytnost přítomnosti dětí v rodině a naopak

¹⁵ Cit.:Barbora Matějková, Jana Paloncyová: Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II syntéza z monografií uvedených ve studii „Rodinná politika ve vybraných evropských zemích I“ s ohledem na situaci v České republice, VÚPSV Praha 2004, s. 9-10

¹⁶ Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 10-11

umožnilo jejich nahrazování některými substituty splňujícími emocionální uspokojení. Tvorba lidského kapitálu a plnění dalších funkcí rodiny nejsou materiálně a finančně oceněny, což znevýhodňuje rodiny s dětmi vůči ostatnímu obyvatelstvu. Výchova dětí je přes svůj nesporný význam pro společnost pojmána jako důsledek svobodného rozhodnutí rodičů a jejich preferencí, nikoli jako činnost prospěšná pro všechny. Rozhodnutí mít či nemít děti je naprosto svobodným rozhodnutím rodičů. Tato situace, kdy je rodinná forma života komparativně nevýhodná vůči životu bez dětí, souvisí se strukturálními změnami moderní společnosti, a není proto plně odstranitelná. Tento stav je ovšem dlouhodobě nepříznivý, neboť jeho následkem je pokles porodnosti a dokonce úbytek populace. Narůstající náklady spojené s výkonem přirozených funkcí rodiny současně zvyšují nároky na náhradní výkon těchto funkcí rodinou státem. Oba tyto důsledky odrážející se v regresivním populačním vývoji a v postupném nárůstu náhradních funkcí státu a tím zpětně v daňovém zatížení jsou proto východiskem pro taková opatření, která by upevnila místo rodiny ve společnosti a poskytla rodinám kompenzaci nákladů na výkon jejich funkcí, resp. „ocenění“ tohoto výkonu.¹⁷

Stát se musí snažit tuto lhostejnost vůči rodinnému životu potlačovat i posilováním mezigenerační solidarity v rodině a v celé společnosti. Veřejný zájem na podpoře rodiny se ve chvíli strukturálního znevýhodnění rodinného života oproti jiným formám života stává přirozeným podnětem pro vytváření rodinné politiky.¹⁸

Pokud bychom, tedy měli rodinnou politiku nějak definovat, můžeme říci, že je to komplexní systém podpory rodin, který nesměřuje k upřednostnění jedné z jejich funkcí (např. populační), ale k posílení schopnosti rodin plnit všechny své přirozené funkce a dále je rozvíjet. Dlouhodobým celospolečenským cílem rodinné politiky je institucionální podpora zdravé funkční rodiny a podpora zakládání rodin. Charakteristickým prvkem rodinné politiky je průřezovost její agendy, která zasahuje do všech polí sociální politiky a do celé řady dalších

¹⁷ Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 11-12

¹⁸ Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 11-12

politických oblastí. Zejména se přitom jedná o politiku daňovou, vzdělávací, zdravotní, bytovou, dopravní, azylovou atd. Všechny tyto politiky bezprostředně ovlivňují život rodin a jejich opatření lze současně přizpůsobovat potřebám rodiny.¹⁹

Základním východiskem práva na ochranu rodiny a pomoc státu pečujícím rodičům, je v České republice Listina základních práv a svobod, která stanoví, že „rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona“ a „rodiče, kteří pečují o děti, mají nárok na pomoc státu“.²⁰

Tvorba komplexní koncepce rodinné politiky náleží do působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, které za tímto účelem vytvořilo v rámci své organizační struktury odbor rodinné politiky a sociální práce. V širším slova smyslu ovšem spadá problematika rodiny také do kompetence některých dalších útvarů centrálních orgánů státní správy, které se zabývají oblastmi s bezprostředním vztahem k rodině. Jedná se především o resorty zdravotnictví, školství mládeže a tělovýchovy, místního rozvoje, vnitra a spravedlnosti.²¹

1.4 Ochrana rodiny na mezinárodní úrovni

Podpora rodiny v rámci systému sociálního zabezpečení nevychází v České republice pouze z vlastních historických tradic, ale je také velmi ovlivněna řadou mezinárodněprávních závazků ČR, které zakotvují právo rodin na pomoc a sociální ochranu ze strany státu.

Jedním z nejdůležitějších mezinárodních dokumentů je Všeobecná deklarace lidských práv přijatá na půdě Organizace spojených národů v roce 1948, která je koncepcí nezadatelných lidských práv. I přesto, že tato deklarace není závazným pramenem mezinárodního práva, stala se východiskem pro řadu mezinárodních paktů, smluv a doporučení. Rodiny se týká především její článek 16, odstavec třetí, který stanoví, že „Rodina je přirozenou a základní jednotkou společnosti a má nárok na ochranu ze strany společnosti a státu. „Závazného charakteru se tomuto právu dostalo v Mezinárodním paktu o občanských a

¹⁹ Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 12

²⁰ Cit.: Z. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, čl.32/1 a čl. 32/5

²¹ Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 18

politických právech (1967), který Československo ratifikovalo r. 1976 (120/1976 Sb.). Jeho článek 23 obsahuje kromě práva na uzavření manželství a zajištění stejných práv manželů také povinnost společnosti a státu ochraňovat rodinu“.²²

2 Vývoj rodinné politiky v České republice

2.1 Vývoj rodinné politiky před rokem 1989

2.1.1 Období první republiky

Československo v období první republiky věnovalo ve své ústavě, jak je uvedeno v učebnici „Úvod do sociální politiky, 1997“, pozornost institucím rodiny, manželství a mateřství. Nejpodstatnější část rodinné politiky byla obsažena v zákonných úpravách v oblasti sociálního pojištění, jejichž cílem byla snaha o odstupňování dávek podle rodinného stavu a početnosti rodiny. Tyto zákony upravovaly také pomoc v mateřství, oblast úrazového pojištění a pozůstalostních důchodů. Snaha kompenzovat rizika spojená se založením rodiny existovala rovněž mimo rámec sociálního pojištění ve formě tzv. drahotních přídavků na děti, které však byly postupně likvidovány. Další oblastí rodinné politiky byla oblast sociální péče, která vycházela z kritéria sociální potřeby. Do této oblasti patřila především síť veřejných a dobrovolných institucí, které se zabývaly péčí o mládež a o matky s kojenci. Stěžejní roli hrály v této době obce, soukromé dobročinné spolky, církve apod. Role státu v této oblasti byla podpůrná a spočívala v poskytování subvencí a v dohledu na účelnou organizaci sociální péče. Rodinná politika nebyla v tomto období zaměřená na růst populace, stát však podporoval snahy o snížení úmrtnosti, a to především novorozenecké, která byla zapříčiněna špatnými sociálními podmínkami. Rodina se tak v období první republiky nikdy nestala předmětem výraznějšího zájmu.²³

²² Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 112

²³ Cit.: JUDr. Jan Kotous, PhDr. Gabriela Munková, CSc., Ing. Pavel Peřina: Úvod do sociální politiky, 1997, s. 74

2.1.2 Období socialismu

V 50. letech se začíná zvyšovat zájem státu o rodinu. Pro socialistický stát, jak uvádí PhDr. Gabriela Munková, CSc., bylo typické, že měl cíle rodinné politiky jasně definované a hlavně ideologicky zdůvodněné.²⁴

Toto období je charakteristické masovým zapojením žen do práce pod heslem emancipace. Dvoupříjmová rodina se v tomto období stala ekonomickou nutností. Status ženy v domácnosti, jak se dočteme rovněž v učebnici „Úvod do sociální politiky, 1997“, začal mít pejorativní nádech a byl spojován s maloměšťáckým způsobem života. Pozitivním důsledkem byl růst vzdělání žen, který dokonce v některých příjmových skupinách procentně převýšil vzdělání mužů. Na druhé straně však vysoká zaměstnanost žen přinesla řadu konfliktů a obtíží při snaze sladit pracovní nároky s péčí o děti a domácnost. Institucionalizovaná péče o děti uspokojovala pouze ty nezákladnější potřeby (plnila funkci jakéhosi „útulku“ pro děti v době zaměstnání rodičů). Právě v této době začíná docházet také k rozpadu vícegeneračního soužití. Nukleární rodina je uzavřena v malém bytě s omezeným množstvím funkcí. Koncepce tehdejší rodinné politiky způsobila, že mladí lidé uzavírali sňatek ve velmi nízkém věku a ve vysoké míře. Pokud se totiž chtěl mladý člověk osamostatnit, musel nejprve založit rodinu, případně povít dítě, teprve poté měl nárok na byt a na novomanželskou půjčku. Musel tak ovšem učinit nejpozději do 30 let věku. V 70. letech se uplatňovala progresivní bytová politika, díky které se na sídlištích koncentrovala populace rodin prožívající identickou část životního cyklu. Tato rodinná politika, která podporovala natalitní funkci však nebyla schopna reagovat na společenské změny a měnící se potřeby lidí. Do popředí začínají vstupovat i problémy ekologické, odrážející se v ukazatelích zdravotního stavu, problematiku stárnutí populace a jeho důsledků, problémy uspokojování specifických potřeb rodin a jejich členů. Tato koncepce rodinné politiky způsobila velkou závislost rodin na státu. Stagnovala

²⁴ Cit.: PhDr. G. Munková, CSc.: Nové trendy evropské rodinné politiky, AUC - Iuridica 1-2, 2004, s. 177 an.

především institucionální základna, zejména ústavní péče. Jediná oblast, ve které lze spatřovat progresivní vývoj, je oblast pečovatelské služby, která se začíná rozvíjet zhruba od 70. let, ta však ve většině případů slouží pouze starým občanům.²⁵

2.2 Vývoj rodinné politiky po roce 1989

Již před rokem 1989 existovaly v odborných kruzích představy o příští podobě rodinné politiky. Především měl být opuštěn plošný a neadresný přístup státu v oblasti dávek a služeb, který měl být nahrazen jasně definovaným a hlavně adresným systémem dávek doplněným o soubor služeb. Rodinná politika měla akceptovat rozmanitost životních způsobů rodin i jejich skladby. Oblast rodinné politiky však nebyla po listopadu 1989 nikdy jako samostatná oblast explicitně formulovaná, ale lze na ni vztáhnout základní principy, na kterých začala být transformována sociální politika jako celek. V nejobecnější rovině se jednalo o odstranění státního paternalismu a v oblasti sociální politiky se oblevuje řada dalších subjektů. Stát se stal posledním garantem, pro případ, kdy všechny ostatní nástroje selhaly. Postupně se u nás začínají objevovat trendy vyspělejších evropských zemí jako je zvyšování věku uzavírání sňatků, pokles porodnosti i sňatečnosti, snížení průměrné velikosti rodiny, nárůst počtu dětí narozených mimo manželství. Lze tedy předpokládat, že každodenní ekonomický tlak povede k racionálnějšímu chování mladých rodin a snad i k utužení vztahů v rámci jasnějšího obsahu rolí muže a ženy. Některé rodiny se však s těmito změněnými podmínkami dokáží jen těžko vyrovnat. Výzkumy ukazují, že situaci vnímají jako zhoršenou ve srovnání s rokem 1989 především občané s nižší kvalifikací a příjmy.²⁶

Rodiny začínají po roce 1989 tvořit velmi diferencovanou skupinu populace a můžeme identifikovat dva vzory chování:

²⁵ Cit.: JUDr. Jan Kotous, PhDr. Gabriela Munková, CSc., Ing. Pavel Peřina: Úvod do sociální politiky, 1997, s. 74-75

²⁶ Cit.: JUDr. Jan Kotous, PhDr. Gabriela Munková, CSc., Ing. Pavel Peřina: Úvod do sociální politiky, 1997, s. 77-78

- brzký sňatek či narození dítěte v nízkém věku bez sňatku, v čemž lze spatřovat pokračování socialistických trendů, což je typické spíše pro sociálně slabší skupiny nebo
- případy kdy se dítě stává promyšleným aktem seberealizace a narodí se v situaci, kterou pár či jedinec považuje za vhodnou.²⁷ Výjimkou nejsou ani případy, kdy se páry dobrovolně rozhodnout nemít žádné dítě.

Změny v demografickém chování rodiny (tabulka č. 1):²⁸

Rok	1990	2001
úhrnná plodnost ²⁹ (dítěte na jednu matku)	1,89	1,17
počty sňatků	90953	52374
průměrný věk matky při prvním porodu ³⁰	22,5	25,6
úhrnná rozvodovost ³¹	38	46

3 Cíle rodinné politiky a problémy, které by měla rodinná politika řešit

3.1 Cíle rodinné politiky

Cílem rodinné politiky je, podle Národní koncepce rodinné politiky z roku 2005, „vytvoření všestranně příznivějšího společenského klima a podmínek pro rodinu, které umožní lidem realizovat vlastní životní strategie v naplňování partnerských a rodičovských

²⁷ Přednáška z výběrového předmětu „Rodinná politika“ paní PhDr. Gabriely Munkové CSc., prosinec 2005

²⁸ Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, zjednodušená tabulka

²⁹ Úhrnná plodnost představuje průměrný hypotetický počet živě narozených dětí v daném roce připadajících na jednu ženu v době skončení reprodukce (50 let) za předpokladu, že by specifické míry plodnosti podle věku zůstaly na nezměněné úrovni daného kalendářního roku. Tento ukazatel je citlivý na časování porodů, to znamená, že v případě, kdy dojde ke snížení věku při porodu, jeho hodnota se zvyšuje, konečná neboli generační plodnost se však zvyšovat nemusí. V opačném případě při odkládání porodu se hodnota úhrnné plodnosti snižuje.

³⁰ Průměrný věk matky při prvním porodu: počítán jako vážený aritmetický průměr z rozložení měř plodnosti podle věku

³¹ Úhrnná rozvodovost vyjadřuje úroveň rozvodovosti manželství neboli podíl manželství ukončených v daném roce rozvodem. Je počítána jako součet tzv. redukovaných měř rozvodovosti, které vztahují rozvody daného roku tříděné podle délky trvání manželství k výchozím sňatkovým hodnotám

plánů.“ Důležité je respektovat přitom diferencované zájmy a potřeby různých rodinných typů a členů rodin. S tímto cílem souvisí i odvozené obecné cíle, a to například:

- Posílení vědomí hodnoty rodiny a vlastní odpovědnosti za její funkčnost a stabilitu především u dnešní mladé generace a následujících generací, mimo jiné podporou výchovy k partnerství, manželství a rodičovství.
- Koncipování a rozvoj rodinné politiky jako dlouhodobé celospolečenské aktivity koordinované veřejnou správou za účasti občanského sektoru, komerčního sektoru, odborníků, médií a široké občanské veřejnosti.
- Podpora koncipování účinné rodinné politiky rozvíjením výzkumu poskytujícího dostatek poznatků o aktuálních a perspektivních potřebách rodin a vhodných způsobech jejich uspokojování.

Dále pak existuje několik odvozených specifických cílů, a to:

- Koncipování rodinné politiky tak, aby rodiny mohly mít tolik dětí, kolik si přejí, a v době, kterou si zvolí.
- Minimalizace handicapů dětí vyrůstajících v ekonomicky a sociálně oslabených či neúplných rodinách podpůrnými opatřeními tak, aby se jejich životní šance v oblasti vzdělávání, uplatnění na trhu práce a ve společnosti jen minimálně odlišovaly od jejich vrstevníků, kteří vyrůstají v ekonomicky i sociálně silných rodinách.
- Vytváření vhodných podmínek rodičům pro skloubení nároků trhu práce s nároky péče o nezaopatřené děti a nesoběstačné členy rodiny.³²

3.2 Problémy, které by měla rodinná politika řešit

3.2.1 Podpora rodičovství a rodinné (mezigenerační) soudržnosti

Stát by měl propagovat hodnoty rodiny a rodičovství. Pozornost by měla být věnována mimo jiné také roli otce v rodině. Problematika mužů na rodičovské dovolené patří v kontextu

³² Cit.: Národní koncepce rodinné politiky, Ministerstvo práce a sociálních věcí 2005, s. 9

evropské společnosti v posledních desetiletích mezi vysoce aktuální témata, a to především, jak uvádí Olga Nešporová, v souvislosti se třemi základními vzájemně provázanými tematickými okruhy. Prvním z těchto okruhů je změna role otců v rodině, kdy v minulosti byl otec chápán především jako živitel rodiny a veškerá péče o děti a domácnost byla na bedrech matky. Dnes ovšem pomalu začíná docházet k vyrovnání rolí muže a ženy v péči o rodinu, s tím souvisí i druhý okruh, tj. otázka rovného postavení žen a mužů a v neposlední řadě pak možnosti sladění rodiny a zaměstnání. Snahou je umožnit lidem zároveň se realizovat jak v prostředí rodinném, tak v pracovní sféře. Jako jedno z východisek, jak umožnit rodičům sladit obě sféry, je vzájemná spolupráce mezi nimi a dalšími institucemi (mateřské školy, jesle atd.), které jim v péči o děti pomáhají. Toto řešení má ale nevýhody, jelikož je doposud většina domácích povinností stále plněna ženami, které jsou proto diskriminovány na pracovním trhu. Jako další řešení této nerovné situace se proto jeví větší zapojení mužů - otců do rodinného dění. Pokud by péče o děti a domácnost byla rovnoměrně rozdělena mezi oba rodiče, značně by se zmírnila znevýhodněná pozice ženy na pracovním trhu včetně harmonizace pracovní a rodinné sféry.³³

Dále je třeba věnovat pozornost také postavení seniora v rodině. Je nutno ocenit a podporovat pečovatelsví rodiny. Jedním z nástrojů, jež může mladým párům s malými dětmi pomoci sladit povinnosti a závazky v rodině a v zaměstnání, je výpomoc ze strany rodičů. Z výsledků výzkumu, zveřejněného v práci Kuchařové a kol., vyplývá, že mnoho rodin s dětmi tuto pomoc využívá, neboť téměř třem čtvrtinám rodin s péčí o dítě (dětí) jejich rodiče (respondentčiny i partnerovy) pomáhají. Co se týče jiných forem pomoci, ty jim rodiče podle vyjádření respondentek již tolik neposkytují. Některým respondentkám poskytují rodiče materiální výpomoc (46 %), méně často pak výpomoc finanční (31 %) a nejméně pak pomáhají rodiče respondentkám s péčí o domácnost (15 %). Pokud prarodiče pomáhají s péčí

³³ Cit.: Nešporová Olga: Harmonizace rodiny a zaměstnání. Rodiny s otci na rodičovské dovolené, VUPSV 2005, s. 3

o dítě (74 %), zhruba 80-90 % z nich pohlídá pravidelně nebo občas dítě (děti) o prázdninách, v případě respondentčiny (partnerových) soukromých záležitostí (vlastní aktivity, úřední záležitosti, zájmy, odpočinek apod.) nebo pracovních povinností (práce přesčas, služební cesty apod.), případně v době nemoci dítěte. Nejméně z nich se pravidelně stará o děti o víkendech a vodí/vyzvedává děti do/ze školky nebo školy.³⁴

3.2.2 Finanční podpora rodiny a bydlení

Do oblasti finanční podpory patří jednak daňová podpora rodin, jakožto forma nepřímé finanční pomoci rodinám s dětmi (například dnes již zrušené tzv. společné zdanění, které bylo výhodné tam, kde existovaly velké rozdíly mezi příjmy manželů, daňové zvýhodnění na vyživované dítě - sleva na dani, případně daňový bonus, daňový odpočet na manžela či manželku). Dále slevy pro rodiny v oblasti kultury, sportu apod.

V rámci sociálního zabezpečení je primárně na podporu rodiny zaměřen pilíř státní sociální podpory se svými dávkami, a to přídatkem na dítě, sociálním příplatkem, příspěvkem na bydlení, rodičovským příspěvkem, dávkami pěstounské péče, porodným a pohřebným. Zásadní význam z hlediska podpory rodin s dětmi má přitom přídatek na dítě, rodičovský příspěvek a sociální příplatek. Konstrukce i účel všech těchto tří dávek jsou na úrovni odborné veřejnosti a politické sféry často diskutovány.³⁵

Je žádoucí se zaměřit také na nabídku cenově dostupného bydlení s vazbou na nabídku pracovních příležitostí. Otázka bydlení zaujímá důležité postavení v životě člověka. Možnost samostatného bydlení bývá považována za důležitý faktor ovlivňující rozhodování v jednotlivých fázích životního cyklu, zejména rozhodnutí o založení vlastní rodiny. Nelze však pochopitelně tvrdit, že samostatné bydlení automaticky vede k založení rodiny a rozhodnutí

³⁴ Cit.: Kuchařová a kol.: Zaměstnání a péče o malé děti z perspektivy rodičů a zaměstnavatelů, VUPOSV 2006, s. 44

³⁵ Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 137

mít děti. Přesto je bytová politika důležitým nástrojem především pro podporu mladých rodin s nízkými a středními příjmy.³⁶

3.2.3 Služby pro rodinu

V oblasti sociálních služeb obecně dochází v posledních letech k výrazným změnám, zejména v přístupu k uživatelům sociálních služeb a v používaných metodách sociální práce. Týká se to jak obecné problematiky sociálních služeb, tak také specifických sociálních služeb zaměřených na podporu rodiny. Hlavním posláním sociální služby je snaha umožnit lidem, kteří jsou v nepříznivé sociální situaci, zůstat rovnocennými členy společnosti a využívat jejích přirozených zdrojů. Nové typy služeb se k nám dostávají jednak díky inspiraci ze zahraničí, jednak vznikají spontánně na základě aktuálních potřeb. Vývoj se odehrává převážně ve sféře nestátních organizací. Sociální služby, u nichž je rodina přímo cílovou uživatelskou skupinou, jsou poradenství, raná péče, osobní asistence, centra denních služeb, pečovatelská služba a její moderní varianty, azylové domy a krizová pomoc, domovy a penziony. Tyto služby jsou zajišťovány vedle nestátních organizací také na úrovni obcí.^{37 38}

3.2.4 Slučitelnost profesních a rodinných rolí

Jak již jsem zmínila výše, je i při četných výskytech sdílení rodičovských povinností oběma rodiči, péče o děti stále v zásadní míře záležitostí žen. Mateřství do určité míry omezuje šance žen na trhu práce, a tak vzrůstající zájem žen – matek o profesní uplatnění (zejména u některých profesí) přispívá ke snížení porodnosti. Podíl nezaměstnaných žen je od roku 1990 konstantně vyšší než nezaměstnaných mužů – otců, přičemž ženy zůstávají v evidenci nezaměstnaných v průměru déle než muži. Za nejvíce znevýhodněné na trhu práce jsou, podle Národní zprávy o rodině z roku 2004, považovány matky s dětmi v předškolním věku, matky staršího věku, matky po mateřské dovolené, osamělé matky a obecně lidé s

³⁶ Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 137

³⁷ Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 137-138

³⁸ Sociální služby upravuje zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb.

nízkým vzděláním či zdravotně handicapovaní. Možnosti harmonizace práce a rodiny posilují zejména flexibilní formy zaměstnání. Mezi významné moderní typy organizace práce patří úprava délky pracovní doby, práce na směny, částečné pracovní úvazky, zaměstnávání na dobu určitou, práce doma, práce na dohodu, ale i přesčasy. Tyto možnosti však nejsou českými zaměstnavateli dostatečně nabízeny, ale ani výrazně poptávány ze strany rodičů.³⁹

Pozitivní změnou je rozšíření doby, po kterou dítě může navštěvovat mateřskou školu, aniž by rodič ztratil nárok na rodičovský příspěvek. Podmínkou nároku na rodičovský příspěvek je, že dítě mladší tří let nenavštěvuje jesle nebo jiné zařízení pro děti předškolního věku déle než 5 kalendářních dnů v kalendářním měsíci. Dítě, které dovršilo 3 roky věku, může pravidelně navštěvovat mateřskou školu nebo jiné obdobné zařízení v rozsahu nepřevyšujícím 4 hodiny denně nebo nejvýše 5 kalendářních dnů v kalendářním měsíci. Příjmy rodiče nejsou sledovány. Rodič může při nároku na výplatu rodičovského příspěvku zlepšovat sociální situaci rodiny výdělečnou činností, ale musí v této době zajistit péči o dítě jinou zletilou osobou.⁴⁰

3.2.5 Rodina a systém vzdělávání

Vztah mezi rodinou a vzdělávacím systémem každého státu je jedním ze základních sledovaných kritérií vzdělanostního rozvoje společnosti. Na jedné straně je prokazatelnou skutečností, že narůstá počet dětí, jejichž rodinné zázemí trpí různým druhem a stupněm nedostatků, které může škola při použití vhodných postupů částečně napravit, na druhé straně je zřejmé, že právě v oblasti výchovy a preference určitých hodnotových kritérií může docházet mezi učitelem, resp. školou a rodinou žáka k nedorozuměním, případně konfliktům. Role pedagogů a školy při kompenzaci újmy způsobené narušeným nebo nekvalitním rodinným prostředím bývá zdůrazňována v řadě oblastí. Stále je zdůrazňována primární odpovědnost rodičů za výchovu svých dětí a právě různé podoby účasti rodičů na

³⁹ Cit.: Národní zpráva o rodině, zkrácená verze 2004. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 20
⁴⁰ §§30b/2a,b a 31/3a zákona 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

vzdělávacím systému mají tomuto cíli napomoci. Školský systém je v České republice, podobně jako v ostatních evropských státech členěn do základních kategorií: předškolní výchova, primární vzdělávání, sekundární vzdělávání, vysokoškolské vzdělávání a vzdělávání dospělých. Míra vlivu těchto kategorií škol na život rodin je samozřejmě odlišná, stejně se i liší míra možnosti rodičů ovlivňovat organizaci a obsah vzdělávání v těchto typech škol. Nicméně obecně je třeba zaměřit se na zlepšení spolupráce mezi rodinou a školou.⁴¹

3.2.6 Rodina a systém zdravotní péče

1. 1. 2008 nabyla účinnosti novela zákona o veřejném zdravotním pojištění⁴², která zavedla tzv. regulační poplatky. Tyto poplatky byly zavedeny především za účelem omezení plýtvání a zneužívání zdravotních služeb. Zákon stanoví, že pojištěnec, anebo jeho zákonný zástupce, je povinen v souvislosti s poskytováním hrazené péče hradit zdravotnickému zařízení, které zdravotní péči uvedenou v zákoně poskytlo, regulační poplatek ve výši:

a) 30 Kč za

- návštěvu, při které bylo provedeno klinické vyšetření⁴³ (dále jen "návštěva") u praktického lékaře, praktického lékaře pro děti a dorost, ženského lékaře, nebo za návštěvu, při které bylo provedeno vyšetření u zubního lékaře,
- návštěvu u lékaře poskytujícího specializovanou ambulantní zdravotní péči,
- návštěvní službu poskytnutou praktickým lékařem a praktickým lékařem pro děti a dorost,

b) 30 Kč za návštěvu u klinického psychologa,

c) 30 Kč za návštěvu u klinického logopeda,

⁴¹ Cit.: Národní zpráva o rodině, zkrácená verze 2004. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 22

⁴² Zákon 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění

⁴³ Klinickým vyšetřením rozumíme takové vyšetření, které naplňuje obsah komplexního, cíleného, kontrolního nebo konziliárního vyšetření a je vykázáno příslušnými výkony v dané odbornosti podle tzv. Seznamu výkonů, www.mzcr.cz - Návod na použití českého zdravotnictví v roce 2008

d) 30 Kč za vydání každého, ze zdravotního pojištění plně nebo částečně hrazeného, léčivého přípravku nebo potraviny pro zvláštní lékařské účely, předepsaného na receptu, bez ohledu na počet předepsaných balení,

e) 90 Kč za pohotovostní službu poskytnutou zdravotnickým zařízením poskytujícím

- lékařskou službu první pomoci včetně lékařské služby první pomoci poskytované zubními lékaři,
- ústavní pohotovostní službu v sobotu, neděli nebo ve svátek a v pracovních dnech v době od 17.00 hod. do 7.00 hod., pokud nedojde k následnému přijetí pojištěnce do ústavní péče,

f) 60 Kč za každý den, ve kterém je poskytována ústavní péče, komplexní lázeňská péče nebo ústavní péče v dětských odborných léčebnách a ozdravovnách, přičemž se den, ve kterém byl pojištěnec přijat k poskytování takové péče, a den, ve kterém bylo poskytování takové péče ukončeno, počítá jako jeden den. To platí i pro pobyt průvodce dítěte, je-li hrazen ze zdravotního pojištění.⁴⁴

Od všech poplatků jsou osvobozeni

a) pojištěnci umístění v dětských domovech, ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy nebo umístěné k výkonu ústavní výchovy v domovech pro osoby se zdravotním postižením,

b) při ochranném léčení nařízeném soudem nebo při umístění pojištěnce z důvodů stanovených zvláštním zákonem bez jeho souhlasu do ústavní péče, vysloví-li s přípustností převzetí a dalšího držení pojištěnce v ústavní péči souhlas soud,

c) při léčení infekčního onemocnění, kterému je pojištěnec povinen se podrobit, při nařízené izolaci ve zdravotnickém zařízení nebo při nařízených karanténních opatřeních k zajištění ochrany veřejného zdraví podle zvláštního právního předpisu,

⁴⁴ Cit.: §16a/1 zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění

d) jde-li o pojištěnce, který se prokáže rozhodnutím, oznámením nebo potvrzením vydaným orgánem pomoci v hmotné nouzi o dávce, která je mu poskytována podle zvláštního právního předpisu, ne starším 30 dnů,

e) při posuzování zdravotní způsobilosti pojištěnce k odběru tkání a orgánů, při odběru tkání a orgánů a při dispenzární péči o pojištěnce po odběru tkání a orgánů podle transplantčního zákona.⁴⁵

Dále se regulační poplatek neplatí, jde-li o

a) preventivní prohlídku,

b) dispenzární péči poskytovanou vybraným dětem od jednoho roku věku chronicky nemocným a ohroženým poruchami zdravotního stavu, a to v důsledku nepříznivého rodinného nebo jiného společenského prostředí a dále těhotným ženám ode dne zjištění těhotenství.

c) hemodialýzu,

d) laboratorní nebo diagnostické vyšetření vyžádané ošetřujícím lékařem, pokud není zároveň provedeno klinické vyšetření,

e) vyšetření lékařem transfúzní služby při odběru krve, plazmy nebo kostní dřeně.

Regulační poplatek se neplatí při ústavní péči o narozené dítě, a to ode dne porodu do dne propuštění ze zdravotnického zařízení ústavní péče, ve kterém k porodu došlo nebo do dne propuštění z jiného zdravotnického zařízení ústavní péče, do kterého bylo dítě ze zdravotních důvodů bezprostředně po porodu převezeno. Regulační poplatek je příjmem zdravotnického zařízení, které regulační poplatek vybralo.⁴⁶ Děti ani dorost od poplatků osvobozeni nejsou.

Pokud celková částka uhrazená pojištěncem nebo za něj jeho zákonným zástupcem za regulační poplatky a za doplatky za předepsané ze zdravotního pojištění částečně hrazené

⁴⁵ Cit.: §16a/2 zákona č. 48/1997 Sb., veřejném zdravotním pojištění

⁴⁶ Cit.: §16a/3,4,5 zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění

léčivé přípravky nebo potraviny pro zvláštní lékařské účely, vydané na území České republiky, překročí v kalendářním roce limit ve výši 5 000 Kč, je zdravotní pojišťovna povinna uhradit pojištěnci nebo jeho zákonnému zástupci částku, o kterou je tento limit překročen.⁴⁷

Otázka poplatků je dnes velmi diskutovaným tématem a je možné, že dojde i k jejich zrušení. Podle mého názoru jsou však poplatky pro naše zdravotnictví pozitivním opatřením a s jejich zrušením rozhodně nesouhlasím. Například poplatek 60 Kč za den pobytu v nemocnici bych zvýšila na dvojnásobek. Myslím, ale že je třeba ještě vyřešit otázku, na co mají být příjmy z těchto poplatků použity, protože jestliže dnes zůstávají příjmem lékaře a ten se svobodně rozhodne, jak s nimi naloží, pak jejich efektivita poněkud klesá. Vhodné by bylo uložit povinnost použít tyto prostředky na zkvalitnění péče o pacienty.

Do oblasti zdravotnictví patří dále například snaha o prevenci neplodnosti, vytvoření efektivního systému preventivních prohlídek a také zaměření na problematiku týraných a zneužívaných dětí.⁴⁸

3.2.7 Pomoc specifickým skupinám rodin

Ke specifickým skupinám rodin patří, jak je uvedeno v Národní koncepci rodinné politiky z roku 2005, jednak rodiny **vícedětné**⁴⁹, které představují velmi diferencovanou skupinu, spadají sem jednak nízkopříjmové rodiny, které jsou závislé na dávkách, dále i rodiny kvalifikovaných rodičů, kteří více dětí neplánovali a kteří potřebují pomoc zejména při organizaci práce, další variantu tvoří manželské páry, které záměrně přivádějí na svět více vlastních dětí s předpokladem dělby práce rodičů tak, že se žena věnuje převážně nebo zcela péči o děti a domácnost. Tyto rodiny se snaží být finančně soběstačné, což znamená, že muž se musí více věnovat svému povolání. Pokud nastane nějaká mimořádná sociální událost,

⁴⁷ Cit.: §16b/1 zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění

⁴⁸ Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004

⁴⁹ Tři a více dětí tvoří 8,3% všech rodinných domácností s dětmi - Národní koncepcie rodinné politiky, Ministerstvo práce a sociálních věcí 2005, s. 41

poskytují svým dětem dostatečné emocionální a materiální zázemí a kvalitní výchovu. Čtvrtou skupinu pak tvoří rodiny, které přijímají děti do adopce i pěstounské péče, často i k vlastním dětem a jsou úzce spojeny se sociálními pracovníky, za jejichž pomoci dávají dětem náhradní domov. Zde plní významnou funkci dávky pěstounské péče. Zvláštní situace vzniká tam, kde se ve společné domácnosti ocitají děti rodičů z předchozích manželství nebo polosirotci vedle vlastních dětí. Kromě sociálních dávek tu působí i alimentární povinnost rozvedeného rodiče, případně sirotčí důchod.⁵⁰

Další specifickou skupinou je rodina **neúplná**⁵¹, kde vzniká zejména problém slučitelnosti práce a péče o dítě. V případě rozvedených rodičů je nutná větší stimulace k využívání střídané péče.⁵²

Také rodiny **romské** tvoří specifickou skupinu. V této skupině kumuluje celá řada sociálních problémů od diskriminace, problémů s bydlením, sociální vyloučení přes dlouhodobou nezaměstnanost až po velkou závislost na dávkách. Je proto třeba vytvořit program zaměřený na integraci romských rodin do společnosti. Mezi specifické skupiny rodin patří i další skupiny například rodiny **přistěhovalců** apod.⁵³

3.2.8 Podpora rodiny na úrovni krajů a obcí

Během reformy veřejné správy byla celá řada dosavadních kompetencí státu převedena do samostatné působnosti krajů a obcí. V jejím rámci kraje a obce pečují „o všestranný rozvoj svého území a o potřeby svých občanů“.⁵⁴ Samosprávným celkům byly dány široké možnosti pro iniciativní činnost v rámci vlastní rodinné politiky, která se zaměřuje na konkrétní opatření v bytové, sociální, dopravní, kulturní či jiné relevantní oblasti, v níž obec nebo kraj může jednat v samostatné působnosti. Přesto je význam regionální a komunální rodinné

⁵⁰ Cit.: Národní koncepce rodinné politiky, Ministerstvo práce a sociálních věcí 2005, s. 41-45

⁵¹ Může se jednat o svobodnou matku, rozvedené rodiče, vdovu, vdovce - Národní koncepce rodinné politiky, Ministerstvo práce a sociálních věcí 2005, s. 43

⁵² Cit.: Národní koncepce rodinné politiky, Ministerstvo práce a sociálních věcí 2005, s. 41-45

⁵³ Cit.: Národní koncepce rodinné politiky, Ministerstvo práce a sociálních věcí 2005, s. 41-45, 51-55

⁵⁴ Cit.: §2 odst. 2 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích; § 1 odst. 4 zákona č. 129/2000 Sb., o krajích, ve znění pozdějších předpisů

politiky v českém prostředí dosud výrazně podhodnocen. Jednotlivá opatření jsou prováděna nekoordinovaně, chybí jednotící koncepční prvek. O jednotné regionální a komunální rodinné politice nelze hovořit. Představa o podpoře rodiny se současně výrazně v jednotlivých krajích a obcích liší a závisí na konkrétních přístupech jednotlivců. Absence státní rodinné politiky a rodinně-politického diskursu má negativní vliv na vědomí o prospěšnosti takové politiky na úrovni samosprávy.⁵⁵

Hlavní opatření v oblasti regionální a komunální rodinné politiky jsou realizována v oblasti sociálních služeb a v oblasti bytové politiky. Do kompetence obcí náleží také podpora rodinných slev a dalších forem zvýhodnění rodin s dětmi, a to nikoli nutně jen v zařízeních obce. Přesto však hlubší podpoře rodiny na úrovni krajů a obcí brání rovněž absence povědomí o možnostech komplexních opatření nefinančního rázu. Jen postupně dochází k posunu ve vnímání prospěšnosti rozvoje rodiny pro život a kulturní a hospodářský růst obce.⁵⁶

3.3 Nové trendy evropské rodinné politiky

RP nikdy netvořila hlavní zájem v rámci sociální legislativy a nestala se ani prioritním předmětem zájmu EU. V popředí stálo vždy prosazování práv, spojených s pracovním statutem zaměstnanců. Dalším důvodem je také fakt, že, jak je uvedeno již v úvodu této práce, rodinu a rodinnou politiku je velmi obtížné definovat či taxativně vymezit. Rodiny netvoří ucelenou skupinu, která by měla jednotné zájmy, proto je velmi obtížné vystupovat jako „prosazovatel zájmů rodiny“. Takovým rodinným mluvčím, kterému bylo vždy vše jasné, byl, jak uvádí ve své práci PhDr. G. Munková, CSc., v době zcela nedávné socialistický stát, který měl cíle rodinné politiky jasně definované a hlavně ideologicky zdůvodněné.⁵⁷

⁵⁵ Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 207-212

⁵⁶ Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 207-212

⁵⁷ Cit.: PhDr. G. Munková, CSc. Nové trendy evropské rodinné politiky, AUC - Iuridica 1-2, 2004, s. 201

V současné době však vstupuje zájem o rodinnou politiku do popředí. Všechny evropské státy jsou nuceny vypořádat se s důsledky modernizace podoby rodin. Podle A. Giddense je rodina „skořápková instituce“, naplněná velmi variabilním obsahem. Již od 60. let 20. století dochází postupně ke zpomalování vysokých měr sňatečnosti a porodnosti a snižování úmrtnosti. Plodnost se tak dostává hluboko pod úroveň přirozené reprodukce, odkládá se rodičovství, klesá počet sňatků, roste věk narození prvního dítěte, a porodnost se stále častěji realizuje mimo manželství, některé z těchto poznatků jsou zachyceny i v tabulce číslo 1 v této diplomové práci⁵⁸ Za těmito procesy stojí celá řada faktorů souvisejících s přeměnou tradičních společností na společnosti moderní. PhDr. G. Munková, CSc. dále uvádí, že „po 2. sv. v. je význam rodiny deklarován v řadě poválečných ústav, manželství bylo módou a sňatkový boom byl provázen baby boomem. S koncem 60. let však přichází generační konflikty, které předznamenaly postupnou změnu hodnot ve společnosti. Sexuální revoluce z konce 60. let znamená začátek období růstu individualismu, vyrůstajícího ze sekularizace manželství a ze změn v postavení žen ve společnosti, jejichž součástí byla i možnost sexuální svobody, daná antikoncepcí. V tomto období se zvyšuje rozvodovost a klesá porodnost a sňatečnost. Dochází k odchodům otců od rodin a ke vzniku nesezdaných soužití, která se postupně stávají jednou z běžných forem soužití v páru. Dvojice má přednost před rodinou a sexuální pouto před rodovou kontinuitou.“⁵⁹

Trendy rozvinutých evropských zemí byly rychle následovány i v zemích postkomunistických, což ukazuje, že příčiny tohoto vývoje je třeba hledat ve faktorech společenských. Podle Giddense je dnes jádrem toho, co se vydává za rodinu pár, přičemž není podstatné, zda je to pár manželský či nemanželský. Tyto změny způsobují také změnu pozice dítěte. Zatímco v tradiční rodině bylo dítě ekonomickým přínosem pro rodinu, je v dnešní době, jak již bylo nastíněno výše, spíše finančním břemenem a důvodem narození dítěte je

⁵⁸ Viz tabulka číslo 1 výše

⁵⁹ Cit.: PhDr. G. Munková, CSc. Nové trendy evropské rodinné politiky, AUC - Iuridica 1-2, 2004, s. 201

především potřeba realizace psychických a citových potřeb. Takto chápané vztahy jsou pak podle Giddense základem trendu vedoucího ke stírání rozdílů mezi formální úpravou i vnímáním heterosexuálních a homosexuálních párů.⁶⁰

Již na přednášce z „Rodinné politiky“ PhDr. G. Munkové CSc., mě zaujalo dělení fází životního cyklu. Podle Cuyverse v rámci tradiční rodiny obsahoval životní cyklus dvě rodinně orientované fáze: rodinu, do které se narodíme a rodinu, kterou si vytvoříme. Dnes se však ukazuje, že partnerství, manželství a rodičovství netvoří triádu, kterou dříve tvořilo, ale tyto tři instituce se stávají oddělenými a ne nutně navazujícími momenty životního cyklu. Objevují se dvě nové fáze životního cyklu. První z nich je fáze „liberia“, která znamená fázi svobody, ve které jedinec žije v období před jakoukoli podobou rodinné fáze. Jedinec má v tomto období vlastní příjem, žije samostatně nebo v partnerství s vysokým životním standardem. Tato fáze může trvat až 10 let. Druhá fáze se nazývá „consumptia“ a začíná po odchodu dětí a trvá až do doby odchodu do důchodu. Muži jsou v této fázi na vrcholu kariéry, ženy také často participují na trhu práce. Počet let připadajících na fázi rodinnou („familia“) poklesl o 8-10 let. Naopak došlo k prodloužení fází liberia a consumptia. Rodina tedy postupně ztrácí svou pozici, a proto je třeba největší společenskou podporu zaměřit do fáze familia a senioria, které trpí poklesem sociální podpory. Jak současné změny v podobách rodiny, tak změny v životním cyklu jsou základem pro tvorbu určitých sociologických konceptů rodiny.⁶¹

Přestože v souladu s principem subsidiarity nepatří oblast rodinné politiky, jak již bylo zmíněno výše, mezi exklusivní ani sdílené kompetence Evropské unie, a tudíž zůstává v rovině výhradních kompetencí členských států, dotýká se řada legislativních norem přijímaných na evropské úrovni bezprostředně života rodin, a to v rámci různých evropských politik. O významu přikládaném v současnosti rodině svědčí i relevantní články o ochraně rodiny a rodinného života obsažené v Chartě základních práv EU. Opatření, která se

⁶⁰ Cit.: PhDr. G. Munková, CSc. Nové trendy evropské rodinné politiky, AUC - Iuridica 1-2, 2004, s. 201

⁶¹ Cit.: PhDr. G. Munková, CSc. Nové trendy evropské rodinné politiky, AUC - Iuridica 1-2, 2004, s. 201

bezprostředně dotýkají rodin a jejich života jakožto společenství, lze spatřovat především ve sféře sociální politiky včetně související politiky volného trhu (volný pohyb osob a pracovních sil) a azylové a imigrační politiky. V souvislosti s rozšířením kompetencí Evropské unie v oblasti sociální politiky je od 80. let věnována problematice rodiny zvýšená pozornost, a to jak na úrovni Evropské komise, tak i v Evropském parlamentu.⁶²

4 Finanční podpora rodiny

Jednou z důležitých forem podpory rodiny je podpora finanční. Nejčastěji je v moderním pojetí chápána jako kompenzace nákladů života v rodině či jako „ocenění“ výkonu rodinných funkcí. Probíhá formou přerozdělení příjmů směrem ke společensky žádoucím skupinám domácností, a to několika způsoby. Přímá finanční podpora rodiny má v České republice podobu dávek plynoucích ze **sociálního zabezpečení** (dávky sociálního pojištění, sociální péče a státní sociální podpory). Druhým, avšak nepřímým způsobem přerozdělení finančních prostředků jsou **daňová opatření** na podporu rodiny. Třetí způsob pak zahrnuje **ostatní formy podpory rodiny** finančního charakteru ve veřejném sektoru, např. slevy v dopravě či kultuře, speciální výhody poskytované rodině při nákupu produktů a služeb atd.⁶³

4.1 Dávky nemocenského pojištění se vztahem k rodině

Nemocenské pojištění, v jehož rámci jsou řešeny i dávky vztahující se k rodině, tj. peněžitá pomoc v mateřství, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství a podpora při ošetřování člena rodiny, bylo upraveno zákonem 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, ve znění pozdějších předpisů. Nový zákon o nemocenském pojištění, který nabyl účinnosti dne 1. 1. 2009, zachoval výše uvedené dávky.

⁶² Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 213 an.

⁶³ Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 112

4.1.1 Peněžité pomoc v mateřství

Tato dávka se poskytuje ženě na mateřské dovolené po dobu 28 týdnů. Na tuto dávku má však nárok pouze v případě, že byla v posledních dvou letech před porodem minimálně 270 dní nemocensky pojištěná. Výše peněžité pomoci v mateřství za kalendářní den činí 70% denního vyměřovacího základu z předchozího platu. Pokud matka porodí zároveň dvě nebo více dětí, pokud se stará alespoň o dvě z narozených dětí, anebo se jedná o matky, které jsou neprovdané, ovdovělé, rozvedené nebo z jiných vážných důvodů osamělé a nežijí s druhem, poskytuje se tato peněžité pomoc až do uplynutí 37 týdnů počítaných od počátku poskytování této dávky. Delší podpůrní dobu pro poskytování této dávky mají zajištěnou ze svého nemocenského pojištění též ženy, které dítě neprodily, ale převzaly ho do své trvalé péče nahrazující péči mateřskou na základě rozhodnutí příslušného orgánu nebo převzaly dítě, jehož matka zemřela, pokud patří do kategorie výše uvedených žen (tzn., že jsou neprovdané, ovdovělé, rozvedené nebo z jiných vážných důvodů osamělé a nežijí s druhem nebo převzaly dvě nebo více dětí a starají se aspoň o dvě z nich). Doba poskytování peněžité pomoci v mateřství je však u nich omezena též věkem dítěte (nejmladšího), a to osmi měsíci jeho věku. Delší podpůrní doba pro poskytování obdobné dávky (tj. peněžité pomoci) je zajištěna i mužům - pojištěncům svobodným, ovdovělým, rozvedeným nebo z jiných důvodů osamělým, kteří nežijí s družkou a převzali do péče dítě, na základě rozhodnutí příslušného orgánu nebo dítě, jehož matka zemřela. Doba poskytování peněžité pomoci je u nich rovněž omezena věkem dítěte (osmi měsíci jeho věku).⁶⁴

4.1.2 Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství

Tento příspěvek je poskytován ženě, která byla zaměstnavatelem z důvodu těhotenství či mateřství převedena na jinou práci než jakou vykonávala dosud a při níž dosahuje nižšího výdělku. Výše příspěvku se stanoví jako rozdíl mezi denním vyměřovacím základem zaměstnankyně před převedením na jinou práci a průměru jejích započitatelných příjmů za

⁶⁴ Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 123-124

jeden kalendářní den po převedení. Poskytuje se v těhotenství nejdéle do nástupu na mateřskou dovolenou a po ukončení mateřské dovolené nejdéle do konce devátého měsíce po porodu.⁶⁵

4.1.3 Podpora při ošetřování člena rodiny

Podpora při ošetřování člena rodiny náleží pojištěnci (muži nebo ženě) za stanovených podmínek v případě, kdy nemůže pracovat z důvodu potřeby ošetřování nemocného člena rodiny, s nímž žije v domácnosti, ale též z důvodu potřeby péče o dítě mladší 10 let. Splnění podmínky domácnosti se nevyžaduje, jde-li o ošetřování (péči) dítěte mladšího 10 let rodičem. Ne každá péče o dítě do 10 let věku je však uznána jako „potřebná“, tj. jako důvod pro nárok na tuto podporu. Tato dávka náleží jen při péči o dítě z důvodu, že onemocněla osoba, která jinak o dítě pečuje, nebo jí byla nařízena karanténa, a proto nemůže o dítě pečovat, nebo že dítě má nařízenou karanténu anebo že dětské výchovné zařízení nebo škola, do kterých jinak dítě chodí, byly uzavřeny z nařízení hygienika popř. dalších orgánů. Podpora při ošetřování člena rodiny se při splnění stanovených podmínek poskytuje nejvýše po dobu prvních devíti kalendářních dnů potřeby ošetřování (péče o) člena rodiny. Osamělému pojištěnci, který má v péči aspoň jedno dítě ve věku do skončení povinné školní docházky, se tato podpora poskytuje až po dobu prvních šestnácti kalendářních dnů, a to nejen když pečuje o takové dítě, ale i když ošetřuje jiného člena rodiny.^{66 67}

4.2 Nemocenské pojištění v roce 2009

Od 1. ledna 2009 je nemocenské pojištění upraveno novým zákonem, a to zákonem č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon byl schválen dne 14. března 2006 a měl nabýt účinnosti již dnem 1. ledna 2007. Jeho účinnost však byla odložena celkem o 2 roky, nejdříve na 1. ledna 2008, a to zákonem č. 585/2006 Sb.

⁶⁵ Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 123-124

⁶⁶ Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 123-124

⁶⁷ §25 z. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců

Zákonem č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů, došlo k odložení jeho účinnosti o další rok (na 1. leden 2009).

Zákonem č. 187/2006 Sb. se ruší zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců a dalších 50 předpisů z oblasti nemocenského pojištění. Další novela zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, (zákon č. 305/2008 Sb.), obsahuje řadu dílčích úprav v oblasti nemocenského pojištění majících za cíl jednak určité zjednodušení v oblasti provádění (např. omezit nadbytečná hlášení a plnění oznamovacích povinností), jednak odstranit určitý nesoulad s jinými zákony přijímanými ve stejné době jako zákon o nemocenském pojištění a napravit některé převážně legislativní nedostatky (např. zabezpečit provázanost jednotlivých ustanovení, sjednocení terminologie apod.). Z nemocenského pojištění se poskytují i nadále všechny čtyři druhy peněžitých dávek, a to: nemocenské, peněžitá pomoc v mateřství, ošetřovné a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a v mateřství. Peněžitá pomoc v mateřství, ošetřovné⁶⁸ a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a v mateřství se i nadále vyplácejí od vzniku sociální události, a to za kalendářní dny.

Při souběhu nároků na tutéž dávku z více zaměstnání zakládajících účast na nemocenském pojištění se poskytne ze všech zaměstnání pouze jedna dávka, která se vypočte z příjmů dosažených ve všech těchto zaměstnáních. Všechny dávky nemocenského pojištění vyplácí okresní správa sociálního zabezpečení a hradí se ze státního rozpočtu (z příjmů z pojistného).⁶⁹

4.2.1 Peněžitá pomoc v mateřství⁷⁰

Základní podmínky nároku na tuto dávku zůstaly zachovány. V den, od něhož má být přiznána, musí trvat účast na nemocenském pojištění nebo ochranná lhůta a v posledních dvou letech před tímto dnem musí trvat účast na nemocenském pojištění po dobu aspoň 270 dnů.

⁶⁸ §169 (3) z. 187/2006, o nemocenském pojištění „Podpora při ošetřování člena rodiny, na kterou vznikl nárok před 1. lednem 2009 a tento nárok trvá po 31. prosinci 2008, se považuje za ošetřovné podle tohoto zákona.“

⁶⁹ www.mpsv.cz, oficiální webové stránky Ministerstva práce a sociálních věcí

⁷⁰ Hlava IV. z. 187/2006, o nemocenském pojištění

Nový zákon umožňuje střídání matky dítěte s jejím manželem či otcem dítěte v péči o dítě, přičemž každý z nich má při této péči o dítě nárok na výplatu peněžité pomoci v mateřství po dobu a za podmínek stanovených zákonem o nemocenském pojištění. Střídání se umožňuje od počátku 7. týdne po porodu dítěte a četnost střídání omezena není. V případě střídání v péči o dítě se zastaví výplata peněžité pomoci v mateřství matce a začne se vyplácet tato dávka muži z jeho nemocenského pojištění, pokud splňuje podmínky nároku na její výplatu, a naopak. I nadále se umožňuje uplatňovat nárok na dávku z ochranné lhůty. U žen, jejichž pojištěné zaměstnání skončilo v době těhotenství, činí ochranná lhůta pro vznik nároku na peněžitou pomoc v mateřství tolik kalendářních dnů, kolik činilo toto jejich poslední zaměstnání, maximálně však 180 kalendářních dnů.

4.2.2 Ošetřovné⁷¹

Na ošetřovné (dříve podpora při ošetřování člena rodiny) má nárok zaměstnanec, který nemůže pracovat z důvodu, že musí:

- ošetřovat nemocného člena domácnosti, nebo
- pečovat o zdravé dítě mladší 10 let, protože školské nebo dětské zařízení bylo uzavřeno (z důvodu havárie, epidemie, jiné nepředvídané události), dítěti byla nařízena karanténa, nebo osoba, která jinak o dítě pečuje, sama onemocněla.

Zaměstnanec nemůže uplatnit nárok na ošetřovné na dítě, na které již (zpravidla) druhý z rodičů uplatnil nárok na peněžitou pomoc v mateřství nebo rodičovský příspěvek. Nově se umožňuje přiznat při splnění stanovených podmínek při jedné potřebě ošetřování (péče) ošetřovné postupně dvěma osobám. Ochranná lhůta pro ošetřovné není stanovena. Výše ošetřovného za kalendářní den činí 60 % denního vyměřovacího základu.⁷²

⁷¹ Hlava V. z. 187/2006, o nemocenském pojištění

⁷² §41 z. 187/2006, o nemocenském pojištění

4.2.3 Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství⁷³

Nový zákon nepřináší u této dávky žádné podstatné změny. Rozšiřují se pouze podmínky nároku na vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství. Nárok na tuto dávku vzniká i v případě převedení zaměstnankyně na jinou práci z důvodu kojení.^{74 75}

4.3 Dávky státní sociální podpory

4.3.1 Obecná charakteristika systému státní sociální podpory

Dávky, které jsou dnes poskytovány v rámci systému státní sociální podpory, byly v uplynulém období poskytovány z různých sociálních systémů, jejich právní úprava byla nepřehledná a v řadě případů neodpovídala potřebám současného vývoje. V souvislosti s valorizačními úpravami byly proto v 1. polovině 90. let postupně měněny základní principy jejich konstrukce tak, aby zavedení systému státní sociální podpory do praxe bylo co nejjednodušší. Cílem tohoto postupu bylo:

- sjednotit dávky poskytované rodinám s dětmi do jednoho systému (např. přídatky na děti byly dávkou nemocenského pojištění, rodičovský příspěvek byl státní dávkou, příspěvek při narození trojčat byl dávkou sociální péče);
- nově definovat základní podmínky a principy jednotlivých dávek, důraz přitom byl

⁷³ Hlava VI. z. 187/2006, o nemocenském pojištění

⁷⁴ Výpočet dávek nemocenského pojištění: 1. Určení denního vyměřovacího základu. I nadále se dávky počítají z denního vyměřovacího základu, který se zjistí tak, že se započitatelný příjem zúčtovaný zaměstnanci v rozhodném období (zpravidla období 12 kalendářních měsíců před kalendářním měsícem, ve kterém vznikla sociální událost) dělí počtem „započitatelných“ kalendářních dnů připadajících na toto rozhodné období. Takto stanovený průměrný denní příjem podléhá redukci. 2. Redukce denního vyměřovacího základu. Systém redukčních hranic pro výpočet denního vyměřovacího základu, z něhož se dávka počítá, zůstává zachován s tím, že se nově zavádí třetí redukční hranice. V roce 2009 činí první redukční hranice 786 Kč, druhá redukční hranice 1 178 Kč a třetí redukční hranice 2 356 Kč. Redukce se provede tak, že se započte do první redukční hranice a) u nemocenského a ošetřovného 90 % denního vyměřovacího základu, b) u peněžité pomoci v mateřství a vyrovnávacího příspěvku v těhotenství a mateřství 100 % denního vyměřovacího základu, c) z části denního vyměřovacího základu mezi první a druhou redukční hranicí se započte 60 %, d) z části mezi druhou a třetí redukční hranicí se započte 30 % a k části nad třetí redukční hranicí se nepřihlédne. Výše dávek nemocenského pojištění: a) Výše nemocenského činí- 60 % denního vyměřovacího základu od 15. do 30. kalendářního dne trvání dočasné pracovní neschopnosti, 66 % od 31. do 60. kalendářního dne trvání dočasné pracovní neschopnosti, a 72 % kalendářního dne trvání dočasné pracovní neschopnosti. Výše peněžité pomoci v mateřství činí 70 % denního vyměřovacího základu. Výše ošetřovného činí 60 % denního vyměřovacího základu

⁷⁵ www.mpsv.cz, oficiální webové stránky Ministerstva práce a sociálních věcí

položen na transformaci nejvýznamnějších dávek, tj. přídatku na děti a státního vyrovnávacího příspěvku;

- nově řešit ty sociální situace, které dosud nebyly řešeny (nově byl konstruován příspěvek na bydlení a dnes již zrušený příspěvek na dopravu).

K základním principům systému státní sociální podpory patří zejména komplexnost, jednotnost, sociální spravedlnost, dostupnost, operativnost a nenáročnost.⁷⁶

Rodina je pro účely systému chápána jako soužití rodičů a nezaopatřených dětí ve společné domácnosti. Přičemž za nezaopatřené dítě⁷⁷ je považováno dítě do skončení povinné školní docházky a dále, pokud se buď připravuje na budoucí povolání, nebo je zdravotně postižené, nejdéle však do 26 let. Při posuzování nároků na dávky se netestuje majetek rodiny, u některých dávek se však zkoumá příjem rodiny. V závislosti na něm jsou poskytovány tyto dávky: přídatok na dítě, sociální příplatek, příspěvek na bydlení. Bez ohledu na příjem rodiny lze poskytovat rodičovský příspěvek, dávky péstounské péče, porodné, pohřebné.⁷⁸ Další charakteristikou systému je zohlednění sociální situace rodiny. Rodina přitom může pobírat více dávek souběžně.⁷⁹

⁷⁶ Cit.: Ladislav Průša: K vybraným otázkám charakteru sociálních transferů rodinám s dětmi v České republice, VÚPSV Praha 2004, s. 8

⁷⁷ Cit.: § 11 zákona 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře: Nezaopatřené dítě (1) Za nezaopatřené dítě se pro účely tohoto zákona považuje dítě do skončení povinné školní docházky, a poté, nejdéle však do 26. roku věku, jestliže a) se soustavně připravuje na budoucí povolání (§ 12 až 15), nebo b) se nemůže soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost pro nemoc nebo úraz, anebo c) z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu je neschopno vykonávat soustavnou výdělečnou činnost. (2) Po skončení povinné školní docházky se do 18. roku věku považuje za nezaopatřené dítě také dítě, které je vedeno v evidenci úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání a nemá nárok na podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci. (3) Za nezaopatřené dítě nelze však považovat dítě, které je poživitelem plného invalidního důchodu z důchodového pojištění)

⁷⁸ §2 zákona 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

⁷⁹ Prof. JUDr. Petr Tröster, CSc. a kolektiv: Právo sociálního zabezpečení. 3. aktualizované a doplněné vydání, Praha C. H. Beck, 2005, s. 237-238 a www.mpsv.cz

4.3.2 Jednotlivé dávky státní sociální podpory

4.3.2.1 Dávky závislé na příjmu

- **Přídavek na dítě⁸⁰**

Přídavek na dítě je obligatorní peněžitou opakující se dávkou státní sociální podpory, která je určena nezaopatřenému dítěti. Přídavek na dítě nahradil přídavky na děti, které byly do 31. 12. 1995 poskytovány jako dávka nemocenského pojištění. Poskytuje se v závislosti na výši příjmu v rodině, jde tedy o dávku testovanou. Přídavek na dítě je dávkou nezaopatřeného dítěte. Při poskytování dávky je testován příjem rodiny v předchozím kalendářním roce. Přídavek na dítě byl do konce roku 2007 poskytován ve třech úrovních, závislých na příjmu rodiny v předchozím kalendářním roce. Jeho výše byla stanovena násobkem částky životního minima na osobní potřeby dítěte. Rodiny s příjmem vyšším než 3,0 násobek částky životního minima rodiny na přídavek na dítě neměly nárok.⁸¹

Podle současné úpravy⁸² má nárok na přídavek na dítě nezaopatřené dítě, jestliže rozhodný příjem v rodině nepřevyšuje součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,40. Životní minimum⁸³ je pro každou rodinu jiné – podle počtu a věku dětí, záleží i na tom, kolik členů domácnost má.⁸⁴

⁸⁰ §§17-19 z. 117/1995, o státní sociální podpoře

⁸¹ Cit.: Prof. JUDr. Petr Tröster, CSc. a kolektiv: Právo sociálního zabezpečení. 3. aktualizované a doplněné vydání, Praha C. H. Beck, 2005, s. 247-248

⁸² Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře byl k 1. 1. 2008 novelizován zákonem 261/2007 o stabilizaci veřejných rozpočtů

⁸³ Životní minimum jednotlivce: částka životního minima jednotlivce činí měsíčně 3 126 Kč. Za jednotlivce se pro účely tohoto zákona považuje osoba, která není společně posuzována s jinými osobami, Životní minimum společně posuzovaných osob. Částka životního minima osoby, která je posuzována jako první v pořadí, činí měsíčně 2 880 Kč. Částka životního minima osoby, která je posuzována jako druhá nebo další v pořadí, činí měsíčně a) 2 600 Kč u osoby od 15 let věku, která není nezaopatřeným dítětem, b) 2 250 Kč u nezaopatřeného dítěte od 15 do 26 let věku, c) 1 960 Kč u nezaopatřeného dítěte od 6 do 15 let věku, d) 1 600 Kč u nezaopatřeného dítěte do 6 let věku. Zákon 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu

⁸⁴ Například čtyřčlenná rodina s dětmi ve věku 8 a 16 let měla do konce roku 2007 na přídavky nárok, když byly její měsíční příjmy 38 760 korun, od roku 2008 peníze od státu získá jen v případě, že nebude mít za měsíc víc než 23.256 korun: http://finance.idnes.cz/kdo-ma-narok-na-davky-statni-socialni-podpory-fn9/viteze.asp?c=A071126_161435_fi_blind_hla

Přehled jednotlivých výší přídavků od 1. 1. 2008 (tabulka č. 2):⁸⁵

Stav od 1. 1. 2008			
Věk dítěte	do 6 let	do 15 let	do 26 let
Výše dávk (Kč/měsíc)	500	610	700

- **Sociální příplatek⁸⁶**

Sociální příplatek je také obligatorní peněžitou opakující se dávkou státní sociální podpory, která se poskytuje v závislosti na příjmu. Cílem této dávky je pomáhat rodinám s nízkými příjmy krýt náklady, spojené se zabezpečováním potřeb jejich dětí.⁸⁷ U tohoto druhu dávky je testován příjem rodiny za kalendářní čtvrtletí. Dávku mohly do konce roku 2007 pobírat rodiny, které pečovaly alespoň o jedno nezaopatřené dítě a jejichž čistý měsíční příjem byl nižší než 2,2 násobek životního minima. Od 1. 1. 2008 však mají na sociální příplatek nárok jen rodiny s příjmy nejvíce do dvojnásobku svého životního minima.⁸⁸ Jakou částku rodina od státu dostane, záleží na jejím příjmu. Čím více prostředků má měsíčně k dispozici, tím nižší je sociální příplatek. Rozhoduje například i to, jestli rodič o dítě pečuje sám, nebo je zdravotně postižený. Rodičovský příspěvek a přídavek na dítě se do příjmů započítává, případné výživné však nikoli.⁸⁹

⁸⁵ www.mpsv.cz, oficiální webové stránky Ministerstva práce a sociálních věcí

⁸⁶ §§20-23 z. 117/1995, o státní sociální podpoře

⁸⁷ Cit.: Prof. JUDr. Petr Tröster, CSc. a kolektiv: Právo sociálního zabezpečení. 3. aktualizované a doplněné vydání, Praha C. H. Beck, 2005, s. 248-249

⁸⁸ Což je například: rodina s jedním dítětem ve věku do 6 let 14 160 korun, rodina se dvěma dětmi ve věku 5 a 8 let 18 080 korun, rodina se třemi dětmi ve věku 5, 8 a 12 let 22 000 korun: http://finance.idnes.cz/kdo-ma-narok-na-davky-statni-socialni-podpory-fn9/viteze.asp?c=A071126_161435_fi_blind_hla

⁸⁹ www.mpsv.cz- oficiální webové stránky Ministerstva práce a sociálních věcí, www.idnes.cz – zpravodajský portál

Při stanovení výše sociálního příplatku se částka životního minima dítěte a částka životního minima rodiny násobí, jestliže:

- oba rodiče jsou dlouhodobě těžce zdravotně postižení, koeficientem 1,35,
- osamělý rodič je dlouhodobě těžce zdravotně postižený, koeficientem 1,30,
- jeden z rodičů je dlouhodobě těžce zdravotně postižený, koeficientem 1,05,
- jde o osamělého rodiče a nejde o případ uvedený pod bodem druhým, koeficientem 1,17.⁹⁰
- **Příspěvek na bydlení**⁹¹

Příspěvek na bydlení je stejně jako obě předcházející dávky obligatorní peněžitou opakující se dávkou státní sociální podpory, která se poskytuje v závislosti na příjmu. Příspěvek na bydlení přispívá na krytí nákladů na bydlení rodinám a také jednotlivcům s nízkými příjmy. Poskytování příspěvku podléhá testování příjmů rodiny za kalendářní čtvrtletí. Za příjem se považují i přídavek na dítě, rodičovský příspěvek a zaopatřovací příspěvek. Není rozhodné, zda jde o byt obecní, družstevní, v soukromém vlastnictví nebo bydlení ve vlastním domě. Nárok na příspěvek na bydlení má vlastník či nájemce bytu přihlášený v bytě k trvalému pobytu, jestliže 30 % (v Praze 35 %) příjmů rodiny nestačí k pokrytí nákladů na bydlení a zároveň těchto 30 % (v Praze 35 %) příjmů rodiny je nižší než příslušné normativní náklady stanovené zákonem. Konečná výše příspěvku je závislá na počtu členů domácnosti a celkovém čistém příjmu všech osob hlášených k trvalému pobytu v daném bytě/domě.⁹²

⁹⁰ Cit.: §22/2 zákona 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře a Prof. JUDr. Petr Tröster, CSc. a kolektiv: Právo sociálního zabezpečení. 3. aktualizované a doplněné vydání, Praha C. H. Beck, 2005, s. 249

⁹¹ §§24/26 z. 117/1995, o státní sociální podpoře

⁹² Ministerstvo práce a sociálních věcí, www.mpsv.cz a www.idnes.cz a Prof. JUDr. Petr Tröster, CSc. a kolektiv: Právo sociálního zabezpečení. 3. aktualizované a doplněné vydání, Praha C. H. Beck, 2005, s. 249 - 250

4.3.2.2 Dávky nezávislé na příjmu (resp. slovy zákona „ostatní dávky“)

- **Rodičovský příspěvek⁹³**

Rodičovský příspěvek je peněžitá opakující se obligatorní dávka státní sociální podpory, jejímž účelem je zlepšit podmínky rodin pečujících o malé děti. Lékařské, psychologické a sociologické výzkumy potvrdily, že první roky života dítěte jsou rozhodující nejen pro jeho vývoj fyzický, ale také pro formování charakteru. Správný rozvoj osobnosti dítěte může nejlépe zajistit dobré rodinné prostředí a péče rodičů, zejména matky. Současně také rozborů zaměstnanosti matek malých dětí ukazují, že jejich ekonomická činnost je, vzhledem k časté nemocnosti malých dětí, problematická a působí často zaměstnavatelům potíže, které mnohdy vedou až k jejich nechuti matky malých dětí zaměstnávat. Z těchto důvodů je rodičovský příspěvek dávkou nejen velmi důležitou, ale zároveň i oprávněnými rodiči často pobíranou. Rodičovský příspěvek nahradil v roce 1990 mateřský příspěvek zavedený do našeho právního řádu v roce 1969, který byl (s výjimkami stanovenými zákonem) poskytován pouze ženám.⁹⁴

V současné době má nárok na rodičovský příspěvek rodič (tedy nejen žena, ale i muž), který po celý kalendářní měsíc osobně, celodenně a řádně pečuje o dítě, které je nejmladší v rodině. Rodičovský příspěvek je stanoven ve třech výměrách daných v pevných měsíčních částkách - zvýšené (11 400 Kč), základní (7 600 Kč) a snížené (3 800 Kč). Rodič si může zvolit čerpání rodičovského příspěvku po dobu dvou, tří nebo čtyř let. Volbou doby čerpání si rodič zároveň volí i k ní příslušnou výši příspěvku, a to:

- a) **rychlejší čerpání** rodičovského příspěvku – po peněžité pomoci v mateřství nebo peněžité pomoci poskytované mužům (dále jen PPM) ve zvýšené výměře (11 400 Kč) do 24 měsíců věku dítěte; o tuto formu čerpání však může požádat pouze rodič, který má nárok na PPM ve výši alespoň 380 Kč za kalendářní den;

⁹³ §§30-32 z. 117/1995, o státní sociální podpoře

⁹⁴ Cit.: Prof. JUDr. Petr Tröster, CSc. a kolektiv: Právo sociálního zabezpečení. 3. aktualizované a doplněné vydání, Praha C. H. Beck, 2005, s. 251 an.

- b) klasické čerpání** - po PPM v základní výměře (7 600 Kč) do 36 měsíců věku dítěte; o tuto formu čerpání může požádat pouze rodič, který má nárok na PPM;
- c) pomalejší čerpání** - po PPM nebo od narození dítěte (nevznikl-li nárok na PPM) v základní výměře (7 600 Kč) do 21 měsíců věku dítěte a dále ve snížené výměře (3 800 Kč) do 48 měsíců věku dítěte.⁹⁵

Přehled jednotlivých druhů rodičovského příspěvku (tabulka č. 3):⁹⁶

Druhy rodičovského příspěvku	Doba pobírání⁹⁷	Měsíční částka
Zvýšený	24 měsíců	11 400 Kč
Základní	36 měsíců	7 600 Kč
Snížený ⁹⁸	21 měsíců	7 600 Kč
	27 měsíců	3 800 Kč

O vybranou dobu a výši čerpání rodičovského příspěvku musí rodič písemně požádat příslušný úřad státní sociální podpory na předepsaném formuláři. O rychlejší čerpání musí rodič požádat nejpozději v kalendářním měsíci následujícím po měsíci, ve kterém nejmladší dítě dosáhne 22 týdnů života, resp. ve kterém současně narozené nejmladší děti dosáhnou věku 31 týdnů života. O klasické čerpání musí rodič požádat nejpozději v kalendářním měsíci, ve kterém nejmladší dítě dosáhne 21. měsíce věku. Pokud rodič nepožádá o rychlejší či klasické čerpání rodičovského příspěvku, je mu po 21. měsíci věku dítěte vyplácen

⁹⁵ www.mpsv.cz - oficiální webové stránky Ministerstva práce a sociálních věcí

⁹⁶ www.idnes.cz – zpravodajský portál

⁹⁷ Doba pobírání je u zvýšeného a základního příspěvku do 24 měsíců a 36 měsíců věku dítěte.

⁹⁸ Při snížené a tedy nejpomalejší variantě pobírání rodičovského příspěvku, dostává rodič 7 600 korun do 21 měsíců věku dítěte a poté sníženou částku 3 800 korun do 48 měsíců věku dítěte.

rodičovský příspěvek v režimu pomalejšího čerpání, tzn. ve snížené výměře. Dobu a výši čerpání rodičovského příspěvku je možné zvolit pouze v rozhodných obdobích. Po učiněném rozhodnutí je vybraná možnost čerpání již nezměnitelná a nelze ji uplatňovat zpětně, a to ani při střídání rodičů v pobírání rodičovského příspěvku. U zdravotně postižených dětí má rodič nárok ode dne posouzení dítěte jako dítěte dlouhodobě zdravotně postiženého nebo dlouhodobě těžce zdravotně postiženého na rodičovský příspěvek v základní výměře (7 600 Kč) do 7 let věku dítěte, a to bez ohledu na dříve zvolenou možnost čerpání rodičovského příspěvku (před posouzením zdravotního stavu dítěte). Podmínkou nároku na rodičovský příspěvek je, že dítě mladší tří let nenavštěvuje jesle nebo jiné zařízení pro děti předškolního věku déle než 5 kalendářních dnů v kalendářním měsíci. Dítě, které dovršilo 3 roky věku, může pravidelně navštěvovat mateřskou školu nebo jiné obdobné zařízení v rozsahu nepřevyšujícím 4 hodiny denně nebo nejvýše 5 kalendářních dnů v kalendářním měsíci. Příjmy rodiče nejsou sledovány. Rodič může při nároku na výplatu rodičovského příspěvku zlepšovat sociální situaci rodiny výdělečnou činností, ale musí v této době zajistit péči o dítě jinou zletilou osobou.^{99 100}

- **Dávky pěstounské péče¹⁰¹**

Dávky pěstounské péče jsou obligatorní peněžité dávky státní sociální podpory, které jsou určeny k zajištění pěstounské péče. Jsou to dávky netestované, které jsou poskytovány nezávisle na příjmu příjemce. Přestože jde o dávky poskytované menšímu okruhu osob, jde o dávky velmi významné s ohledem na účel, pro který jsou určeny. Pěstounská péče je formou náhradní rodinné výchovy. Soud svěřuje dítě pěstounovi do péče na jeho žádost v případech, kdy se o něj vlastní rodiče nemohou nebo nechtějí starat.¹⁰²

⁹⁹ www.mpsv.cz - oficiální webové stránky Ministerstva práce a sociálních věcí

¹⁰⁰ §§30-32 z. 117/1995, o státní sociální podpoře

¹⁰¹ §§36-43 z. 117/1995, o státní sociální podpoře

¹⁰² Cit.: Prof. JUDr. Petr Tröster, CSc. a kolektiv: Právo sociálního zabezpečení. 3. aktualizované a doplněné vydání, Praha C. H. Beck, 2005, s. 255 an.

Dávky pěstounské péče jsou čtyři a jsou určeny ke krytí nákladů svěřených dětí, na odměnu pěstouna a na další náklady spojené s touto péčí. S výjimkou sociálního příplatku může pěstounovi a dítěti svěřenému do pěstounské péče vzniknout nárok i na další dávky státní sociální podpory, např. na rodičovský příspěvek, přídavek na dítě apod.

a) Příspěvek na úhradu potřeb dítěte

Nárok na dávku má dítě svěřené do pěstounské péče a po jejím skončení (po 18. roce věku) nejdéle do 26 let, zůstane-li dítě nezaopatřené a ve společné domácnosti s bývalým pěstounem. Výše příspěvku na úhradu potřeb nezaopatřeného dítěte činí 2,3násobek životního minima dítěte, v případě zdravotního postižení se příspěvek zvyšuje.

b) Odměna pěstouna

Tato dávka je projevem určitého společenského uznání osoby pečující o cizí dítě v pěstounské péči. Výše odměny je stanovena ve výši částky životního minima jednotlivce za každé svěřené dítě. Pečuje-li pěstoun alespoň o 3 svěřené děti nebo o jedno svěřené dítě, které je osobou závislou na pomoci jiné fyzické osoby ve stupni II., III., IV., činí odměna pěstouna 5,5násobek životního minima jednotlivce, přičemž za každé další svěřené dítě se odměna dále zvyšuje.

c) Příspěvek při převzetí dítěte

Účelem jednorázové dávky je přispět na nákup potřebných věcí pro dítě, přicházející do náhradní rodinné péče. Výše příspěvku je stanovena pevnými částkami podle věku dítěte.¹⁰³

¹⁰³ Cit.: Prof. JUDr. Petr Tröster, CSc. a kolektiv: Právo sociálního zabezpečení. 3. aktualizované a doplněné vydání, Praha C. H. Beck, 2005, s. 255 an.

Přehled výše příspěvku při převzetí dítěte (tabulka č. 4)

Věk nezaopatřeného dítěte	Příspěvek při převzetí dítěte v Kč
do 6 let	8 000
6 – 15 let	9 000
15 – 18let	10 000

d) Příspěvek na zakoupení motorového vozidla

Dávka náleží pěstounovi, který má v pěstounské péči nejméně čtyři děti. Podmínkou nároku dále je, že vozidlo nesmí pěstoun používat pro výdělečnou činnost. Příspěvek je poskytován ve výši 70 % pořizovací ceny vozidla, resp. ceny opravy vozidla, nejvýše však 100 000 Kč.¹⁰⁴

- **Porodné¹⁰⁵**

Porodné je jednorázová obligatorní peněžitá dávka, jejímž účelem je přispět na zvýšené náklady související s narozením dítěte. Nárok na porodné má žena, která porodila dítě. Tento nárok vzniká dnem porodu. Dávka se poskytuje i v případě mrtvě narozeného dítěte, rozhodující je, že těhotenství bylo ukončeno porodem, nikoli potratem. Podmínkou vzniku nároku na porodné není péče o dítě.¹⁰⁶ Jestliže žena, která dítě porodila, zemřela a porodné jí nebo jiné osobě nebylo vyplaceno, má na něj nárok otec dítěte. Nárok na porodné má rovněž osoba, která převzala dítě do jednoho roku do trvalé péče nahrazující péči rodičů. Výše porodného činí 13 000 Kč na každé narozené dítě. Do konce roku 2007 výše porodného závisela na počtu narozených dětí, za jedno dítě matka obdržela 17 760 korun, za

¹⁰⁴ Hlava sedmá zákona č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře

¹⁰⁵ §§44-46 z. 117/1995, o státní sociální podpoře

¹⁰⁶ Cit.: Prof. JUDr. Petr Tröster, CSc. a kolektiv: Právo sociálního zabezpečení. 3. aktualizované a doplněné vydání, Praha C. H. Beck, 2005, s. 258 -259

dvojčata 53 120 korun, za trojčata 79 680 korun. Od ledna 2008 porodné kleslo na zmíněných a u vícerať se vyplácí už jen odpovídající násobek této sumy.¹⁰⁷

- **Pohřebné¹⁰⁸**

Pohřebné je jednorázová peněžitá obligatorní dávka, jejímž účelem je přispět na náklady související s vypravením pohřbu. Do 30. 9. 1995 bylo pohřebné poskytováno jako dávka nemocenského pojištění.¹⁰⁹ Na pohřebné má nárok osoba, jež vypravila pohřeb nezaopatřenému dítěti, nebo osobě, která byla rodičem nezaopatřeného dítěte, a to za podmínky, že zemřelá osoba měla ke dni úmrtí trvalý pobyt na území ČR. Výše pohřebného je stanovena pevnou částkou 5 000 Kč.¹¹⁰

4.3.2.3 Zrušené dávky státní sociální podpory¹¹¹

- **Příspěvek na dopravu**

Touto dávkou přispíval stát rodinám na krytí nákladů spojených s dojížděním nezaopatřeného dítěte do školy mimo místo obce, kde je hlášeno k trvalému pobytu. Při poskytování příspěvku na dopravu byl testován příjem rodiny za kalendářní rok. Pouze v případech, kdy dítě plnilo povinnou školní docházku, mu náležel příspěvek bez ohledu na příjem domácnosti (rodiny). Pokud dítě dojíždělo na střední či vysokou školu, byl příspěvek poskytován jen tehdy, jestliže rozhodný příjem rodiny nepřesáhl v uplynulém kalendářním roce dvojnásobek životního minima rodiny. Příspěvek nebyl poskytován v červenci a srpnu, bez ohledu na případné studijní povinnosti dítěte. Od 1. července 2004 byl příspěvek na dopravu zrušen. Od září 2004 byly zavedeny slevy na žakovském jízdném v autobusové a železniční dopravě, které se jeví jako efektivnější řešení.

¹⁰⁷ Ministerstvo práce a sociálních věcí: www.mpsv.cz

¹⁰⁸ §§47-48 z. 117/1995, o státní sociální podpoře

¹⁰⁹ Cit.: Prof. JUDr. Petr Tröster, CSc. a kolektiv: Právo sociálního zabezpečení. 3. aktualizované a doplněné vydání, Praha C. H. Beck, 2005, s. 259, seminář „Sociální zabezpečení“ paní JUDr. Jany Zemanové, listopad 2007 a www.idnes.cz

¹¹⁰ Ministerstvo práce a sociálních věcí: www.mpsv.cz

¹¹¹ Cit.: Prof. JUDr. Petr Tröster, CSc. a kolektiv: Právo sociálního zabezpečení. 3. aktualizované a doplněné vydání, Praha C. H. Beck, 2005, s. 254-255,

- **Zaopatřovací příspěvek**

Zaopatřovací příspěvek byl peněžitou opakující se dávkou státní sociální podpory nezávislou na příjmu, jejímž účelem bylo přispět na náklady členů rodin občanů (mužů i žen) konajících službu v ozbrojených silách, kteří nebyli vojáky z povolání. Na zaopatřovací příspěvek mělo nárok nezaopatřené dítě vojáka bez dalších podmínek. Manželka vojáka měla nárok na zaopatřovací příspěvek, pokud pečovala o dítě do čtyř let jeho věku, popřípadě do sedmi let, šlo-li o dítě dlouhodobě zdravotně postižené anebo byla-li manželka vojáka invalidní či z vážného důvodu nemohla být výdělečně činná. Tento příspěvek se od ledna 2005 z důvodu zrušení této služby již nevyplácí.

- **Příspěvek na školní pomůcky**

Jednalo se o jednorázovou dávku známou také jako „pastelkovné“, která měla pomoci chudším rodinám snadněji zvládnout nástup dítěte do první třídy. Na dávku měla nárok rodina, která v květnu pobírala přídavky na děti a v září vypravila dítě do 1. třídy základní školy. O dávku bylo možné požádat nejpozději do konce června 2008. Každá rodina prvňáka, který měl na dávku nárok, získala 1 000 korun. Pastelkovné reforma zrušila, prvňáčci, kteří do školy nastoupili až v roce 2008, už dávku nedostaly.

4.4 Daňová opatření

Daňová opatření jsou formou nepřímé finanční podpory. Základním principem daňové podpory rodin je zajistit soběstačnost rodiny vzhledem k co možná nejmenší závislosti na sociálních dávkách a ponechat více finančních prostředků přímo v rodinném rozpočtu. S tím souvisí motivace k zaměstnání alespoň jednoho člena rodiny s cílem využít takto poskytovaných výhod. Daňová opatření mohou nabývat několika forem s různým efektem na

výsledné příjmy. Novela zákona o daních z příjmů přinesla od roku 2006 a dále od roku 2008 výrazné změny v oblasti zdanění příjmů fyzických osob.¹¹²

4.4.1 Jednotlivá daňová opatření

4.4.1.1 Sleva na dani

Jednou z možných slev na dani je sleva na manžela/ manželku. Podmínkou je, že manžel/ manželka žije s poplatníkem v domácnosti a nemá vlastní příjem přesahující za zdaňovací období 38 040 Kč. Je-li manželka /manžel držitelkou/držitelem průkazu mimořádných výhod III. stupně (zvláště těžké postižení s potřebou průvodce) - průkaz ZTP/P, zvyšuje se částka slevy na dvojnásobek. Do vlastního příjmu manželky /manžela se nezahrnují dávky státní sociální podpory, dávky sociální péče, dávky pomoci v hmotné nouzi, příspěvek na péči, sociální služby, státní příspěvky na penzijní připojištění se státním příspěvkem, státní příspěvky podle zákona o stavebním spoření a o státní podpoře stavebního spoření a stipendium poskytované studujícím soustavně se připravujícím na budoucí povolání. U manželů, kteří mají majetek ve společném jmění manželů, se do vlastního příjmu manželky/ manžela nezahrnuje příjem, který plyne druhému z manželů nebo se pro účely daně z příjmů považuje za příjem druhého z manželů.¹¹³

Výše slevy na dani na manžela/manželku (tabulka č. 5):¹¹⁴

Sleva na dani na manžela/ manželku	do konce roku	od 1. 1. 2008	od 1. 1. 2009
(Kč)	4.200	24.840	16.569

¹¹² Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 129 an.

¹¹³ §35ba/1b zákona č. 586/1992Sb., o daních z příjmů

¹¹⁴ JUDr. Radim Boháč, Ph.D: Seminář finančního práva, listopad 2007

4.4.1.2 Daňové zvýhodnění na vyživované dítě

Toto zvýhodnění lze uplatnit od 1. ledna 2005. Poplatník daně z příjmu fyzických osob má nárok na daňové zvýhodnění na vyživované dítě, žijící s ním v domácnosti. Za vyživované dítě poplatníka se považuje dítě vlastní, osvojené, dítě v péči, která nahrazuje péči rodičů, dítě druhého z manželů a vnuk/ vnučka, pokud jeho/ její rodiče nemají příjmy, z nichž by mohly daňové zvýhodnění uplatnit, pokud je a) nezletilým dítětem, b) zletilým dítětem až do dovršení věku 26 let, jestliže nepobírá plný invalidní důchod a

- soustavně se připravuje na budoucí povolání; příprava na budoucí povolání se posuzuje podle zákona o státní sociální podpoře,
- nemůže se soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost pro nemoc nebo úraz, nebo
- z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu je neschopno vykonávat soustavnou výdělečnou činnost.

Vyživuje-li dítě v jedné domácnosti více poplatníků. Může daňové zvýhodnění uplatnit jen jeden z nich.

Daňová zvýhodnění může poplatník uplatnit formou:

- slevy na dani
- daňového bonusu (to znamená, že pokud je vypočtená daň nižší než sleva na dítě, rozdílová částka se rodině vyplátí ve formě daňového bonusu)
- slevy na dani a daňového bonusu¹¹⁵

¹¹⁵

Cit.: Prof. JUDr. Milan Bakeš, DrSc. a kolektiv: Finanční právo 4. aktualizované vydání, Praha C. H. Beck, 2006, s. 257-258

Přehled daňového zvýhodnění na vyživované dítě (tabulka č. 5)¹¹⁶

Daňové zvýhodnění			
Rok	Do konce roku 2007	Od 1. 1. 2008	Od 1. 1. 2009
Výše daňového zvýhodnění	6.000 Kč	10.680 Kč	10.200 Kč
Maximální výše daňového bonusu	30.000 Kč	52.200 Kč	52.200 Kč

4.4.1.3 Daňové sazby

Daňové sazby prošly úpravou v roce 2006, neboť první dvě se snížily z 15 % na 12 % a z 20 % na 19 %. Zároveň se mírně rozšířilo pásmo, ve kterém se daní podle nejnižší sazby. Od 1. 1. 2008 však začala platit tzv. rovná daň, tedy jednotná daň na úrovni 15 % ovšem ze základu, který tvoří hrubá mzda spolu s odvody pojistného placeného zaměstnavatelem. Slevy na dani zůstaly zachovány, jejich výše se ale zněkolikanásobila.¹¹⁷

4.4.1.4 Společné zdanění manželů

Společné zdanění manželů bylo novinkou v českém daňovém systému zacílenou na rodiny s dětmi, resp. manžele hlavně s malými dětmi vyživující alespoň jedno dítě v domácnosti. Díky němu, zvláště v případě výrazně rozdílných příjmů manželů, mohlo dojít ke zmírnění dopadu daňové progresse a celkovému snížení daňových odvodů. Výhodné bylo především tehdy, kdy měl jeden z manželů nulový příjem, což bývá hlavně v období raného

¹¹⁶ JUDr. Radim Boháč, Ph.D: Seminář finančního práva, listopad 2007

¹¹⁷ Cit.: Sylva Höhne: Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití, VÚPSV, v. v. i. Praha 2008, s. 15-16

rodičovství, kdy jeden z rodičů z důvodu péče o malé dítě nepracuje. Společné zdanění manželů bylo možné uplatňovat od 1. 1. 2005 do 31. 12. 2007 ¹¹⁸

Zbývající daňová opatření nemají v podpoře rodiny již takový význam. Přesto například zachování osvobození dávek státní sociální podpory či dávek nemocenského pojištění od daně je stále žádoucí. Dále jsou umožněny např. odpočty úroků z úvěrů na bydlení z daňového základu, které přispívají k lepší dostupnosti bydlení nejen rodin s dětmi, ale i jednotlivců.

4.4.2 Význam daňových opatření

Na rozdíl od dávek státní sociální podpory zvýhodňují zmiňované daňové nástroje spíše úplné rodiny, především pak manželské páry s dětmi. Věk nezaopatřených dětí v rodině nehraje v tomto případě žádnou roli, neboť výše odpočtu se s věkem dítěte nemění. Ještě je třeba zdůraznit, že zavedením odpočtů přímo z daně se zvýšila podpora rodin s nižšími příjmy, zatímco odečitatelné položky z daňového základu byly prospěšnější pro vysokopříjmové rodiny. Jedinci s vysokými příjmy totiž odečitatelné položky mohly snížit daňový základ natolik, že se mohl dostat do pásma s nižší daňovou sazbou a zaplatit nižší daň. Kdežto u toho, kdo má příjmy mnohem nižší, by tento proces znamenal relativně mnohem nižší finanční efekt. Jemu se naproti tomu vyplatí právě snížení až konečné daně, což může často vést i k čerpání daňového bonusu. ¹¹⁹

Nespornou výhodou všech daňových opatření rodinné politiky je jejich vázanost na pracující osobu. Takováto konstrukce má motivační charakter pro poplatníky a přispívá také ke snižování státních výdajů v oblasti sociálního zabezpečení. Především finanční podporu normální funkční rodiny lze plně aplikovat daňovou cestou, což současně zvyšuje vědomí

¹¹⁸ Podle informací Ministerstva financí využilo společného zdanění za rok 2005 přibližně 350 tisíc párů s dětmi, které se na přeplatcích podělily zhruba o 4 mld. Kč (tj. v průměru kolem 11 tisíc Kč na rodinu) a za rok 2006 až 411 tisíc párů s dětmi, kterým bylo vráceno přibližně 6 mld. Kč (tzn. v průměru více jak 14 tisíc Kč na rodinu)- Cit.: Sylva Höhne: Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití, VÚPSV, v. v. i. Praha 2008, s. 16

¹¹⁹ Cit.: Sylva Höhne: Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití, VÚPSV, v. v. i. Praha 2008, s. 16

soběstačnosti rodin a snižuje náklady na administraci výplaty případných ekvivalentních sociálních dávek.¹²⁰

5 Pracovní právo v souvislosti s rodičovstvím

Dnešní mladé rodiny zvažují počet dětí a jedním z faktorů, který rozhoduje, jsou právě kariérní představy obou partnerů. V souvislosti s nízkou porodností a menším počtem dětí v rodinách se často zmiňuje tzv. oddalovací efekt. Ženy, nebo je možná přesněji říci oba partneři, se snaží odkládat narození dítěte na pozdější dobu. To má většinou za následek snížení počtu dětí z důvodu kratšího reprodukčního období, které tak partnerům zbývá. Toto odkládání založení rodiny a porodu má své dvě hlavní příčiny. První je snaha začít a rozjet jistou profesionální kariéru a zužitkovat a zhodnotit tak lidský kapitál získaný v průběhu studia, což je mnohem snazší bez dětí. Statistiky také dokazují, že pro ženy, které si stihnou vybudovat určitou kariéru, je snazší vrátit se na trh práce než pro matky, které neměly stabilní pracovní zázemí. Druhou, možná důležitější, příčinou odkladu mateřství je starost o zabezpečení šoku z vysokých nákladů spojených s narozením dítěte. Mateřství je odkládáno do té doby, dokud není nashromážděn dostatek zdrojů nebo zajištěn stabilní příjem, který by pokryl zvýšené výdaje spojené s výchovou dětí. Je velmi zajímavé, že právě v zemích s nejnižší porodností můžeme zaznamenat i nejnižší míru zaměstnanosti žen, a to jak na plný, tak i na částečný úvazek, provázenou nejkratším obdobím stráveným na formálním pracovním trhu. Tento paradox může být způsoben tím, že právě v těchto zemích, když se ženě narodí dítě, zůstává s ním častěji a po delší dobu doma, než je tomu v jiných státech, nebo se v extrémnějším případě na pracovní trh už nevrátí.¹²¹

Velmi důležitým cílem pracovního práva je umožnit rodičům lepší slučitelnost jejich rodičovské a profesní role v případě, že nechtějí rezignovat ani na své rodičovství a ani na

¹²⁰

Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 134

¹²¹

Cit.: Marie Valentová: Rovnováha mezi rodinným životem a pracovní kariérou v kontextu ženské zaměstnanosti mezinárodní srovnávací studie, VÚPSV Praha výzkumné centrum Brno 2004, s. 48 an.

svou profesní realizaci. V České republice existuje řada opatření směřujících ke zvýšené ochraně a zvýhodnění žen-matek a mužů-otců v pracovněprávních vztazích. Patří mezi ně zejména:

5.1 Mateřská dovolená

V souvislosti s porodem a péčí o narozené dítě přísluší zaměstnankyni mateřská dovolená po dobu 28 týdnů. Pokud ale porodila zároveň 2 nebo více dětí, přísluší jí mateřská dovolená po dobu 37 týdnů. Mateřskou dovolenou zaměstnankyně nastupuje zpravidla od počátku šestého týdne před očekávaným dnem porodu, nejdříve však od počátku osmého týdne před tímto dnem.

Vyčerpá-li zaměstnankyně z mateřské dovolené před porodem méně než 6 týdnů, protože porod nastal dříve, než určil lékař, přísluší mateřská dovolená ode dne jejího nástupu až do uplynutí doby stanovené v prvním odstavci. Vyčerpá-li však zaměstnankyně z mateřské dovolené před porodem méně než 6 týdnů z jiného důvodu, poskytne se jí mateřská dovolená ode dne porodu jen do uplynutí 22 týdnů, popřípadě 31 týdnů, jde-li o zaměstnankyni, která porodila zároveň 2 nebo více dětí.

Jestliže se dítě narodilo mrtvé, přísluší zaměstnankyni mateřská dovolená po dobu 14 týdnů. Mateřská dovolená v souvislosti s porodem nesmí být nikdy kratší než 14 týdnů a nemůže v žádném případě skončit ani být přerušena před uplynutím 6 týdnů ode dne porodu.¹²²

Doba, kdy zaměstnankyně čerpá mateřskou dovolenou a rodičovskou dovolenou a doba kdy zaměstnanec čerpá rodičovskou dovolenou,¹²³ je považována za důležitou osobní překážku v práci, po kterou je zaměstnanec/zaměstnankyně omluven/a pro nepřítomnosti v práci. Po tuto dobu nepřísluší zaměstnankyni/zaměstnanci náhrada mzdy nebo platu, má

¹²² §195 zákona č. 262/2006 Sb., Zákoník práce a www.mpsv.cz

¹²³ § 191 zákona č. 262/2006 Sb., Zákoník práce a www.mpsv.cz

však nárok na dávky nemocenského pojištění a státní sociální podpory (rodičovský příspěvek).¹²⁴ Mateřská dovolená a rodičovská dovolená může poskytována po dobu, po kterou je žena oprávněna čerpat mateřskou dovolenou, se vždy posuzuje jako výkon práce, a to i pro účely dovolené na zotavenou.

Vrátí-li se zaměstnankyně do práce po skončení mateřské dovolené nebo zaměstnanec po skončení rodičovské dovolené v rozsahu doby, po kterou je žena oprávněna čerpat mateřskou dovolenou (28 a 37 týdnů), je zaměstnavatel povinen zařadit je na jejich původní práci a pracoviště. Není-li to možné proto, že tato práce odpadla nebo pracoviště bylo zrušeno, musí je zaměstnavatel zařadit podle pracovní smlouvy.¹²⁵ Požádá-li zaměstnankyně zaměstnavatele o poskytnutí dovolené tak, aby navazovala bezprostředně na skončení mateřské dovolené, a zaměstnanec zaměstnavatele o poskytnutí dovolené tak, aby navazovala bezprostředně na skončení rodičovské dovolené do doby, po kterou je zaměstnankyně oprávněna čerpat mateřskou dovolenou, je zaměstnavatel povinen jejich žádosti vyhovět. Takto poskytnutou dovolenou před nástupem rodičovské dovolené nelze z důvodu rodičovské dovolené krátit.¹²⁶

5.2 Rodičovská dovolená

K prohloubení péče o dítě je zaměstnavatel povinen poskytnout zaměstnankyni a zaměstnanci na jejich žádost rodičovskou dovolenou. Rodičovská dovolená se poskytuje matce dítěte po skončení mateřské dovolené a otci od narození dítěte, a to v rozsahu, o jaký o ni požádají, ne však déle než do doby, kdy dítě dosáhne věku tří let. Rodičovská dovolená nemusí být čerpána vcelku. Tzn., že pokud zaměstnanec/zaměstnankyně nastoupí např. v jednom roce dítěte zpět do práce, může až do jeho tří let věku kdykoliv požádat znovu o poskytnutí rodičovské dovolené. Zaměstnankyně i zaměstnanec, kteří se vrací po rodičovské

¹²⁴ viz výše kapitola V. Finanční podpora rodiny v této diplomové práci

¹²⁵ §47 zákona č. 262/2006 Sb., Zákoník práce

¹²⁶ §217/5 zákona č. 262/2006 Sb., Zákoník práce

dovolené zpět do práce, musí být zařazeni podle pracovní smlouvy. Rodičovská dovolená zaměstnance-otce v rozsahu rodičovské dovolené matky se pro účely dovolené na zotavenou posuzuje jako doba zameškaná. Po dobu čerpání rodičovské dovolené v rozsahu rodičovské dovolené matky nepřísluší zaměstnankyni/zaměstnanci náhrady mzdy nebo platu, nýbrž nárok na dávku státní sociální podpory -rodičovský příspěvek.^{127 128}

5.2.1 Rodiny s otci na rodičovské dovolené¹²⁹

Jak již bylo výše řečeno, patří problematika mužů na rodičovské dovolené v kontextu evropské společnosti v posledních desetiletích mezi vysoce aktuální témata. Snahou je umožnit lidem zároveň se realizovat jak v prostředí rodinném, tak v pracovní sféře. Jako jedno z řešení se jeví větší zapojení mužů - otců do rodinného dění. Doposud byla totiž v péči o děti jednoznačně zvýhodněna matka, které byla péče o nejmenší děti vyhrazena takřka výlučně, a to formou mateřské dovolené. I u nás nicméně postupně došlo k legislativním úpravám, takže dnes sice stále mohou mateřskou dovolenou čerpat prakticky výhradně ženy, ale její délka byla zkrácena na 28 týdnů a nově vytvořená rodičovská dovolená, která na ni navazuje, už je rovnocenně přístupná jak matce, tak otci dítěte. Právě rodiny, ve kterých se rodiče v péči o malé děti vystřídají, a rodičovskou dovolenou využívá kromě matky rovněž otec, se jeví jako ty, které napomáhají zrovnoprávnění žen na pracovním trhu tím, že zkracují jejich absenci v práci na úkor zvyšující se absence otce.

Ve všech západoevropských státech může být rodičovská dovolená čerpána oběma rodiči, tzn. rovný přístup k ní je z legislativního hlediska umožněn jak matce, tak i otci. Přesto je její čerpání v praxi ve většině zemí téměř výlučnou záležitostí žen a muži na rodičovské dovolené tvoří nejčastěji zhruba 1-2%. Výjimkou jsou skandinávské země, kde je obecně vyšší míra genderové rovnosti a muži tam více využívají také rodičovskou dovolenou.

¹²⁷ Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

¹²⁸ Ministerstvo práce a sociálních věcí www.mpsv.cz

¹²⁹ Cit.: Nešporová: Harmonizace rodiny a zaměstnání. Rodiny s otci na rodičovské dovolené, VUPS 2005

Stále trvajících nízká míra využívání rodičovské dovolené muži je výsledkem dlouhé historie a přetrvávání tradičních hodnot zažitých ve společnosti jakož i s tím souvisejících aktuálních ekonomických faktorů. Ve státech, které neuplatňují explicitní kroky k tomu, aby přiměly muže zůstat doma s malými dětmi, zůstává většina péče o malé děti tradičně na bedrech žen. Ženy zde po dobu péče o nejmenší děti opouští pracovní trh a později, když jsou děti starší, často pracují na zkrácený úvazek, zatímco hlavním živitelem rodiny je otec. Tradiční model, kdy muž zastává roli chlebodáře a úlohou ženy je péče o děti a domácnost, je stále majoritním ve většině zemí západní Evropy.

Situace je poněkud odlišná v postkomunistických zemích, kde byl již během totalitního režimu prosazen model dvoupříjmové rodiny a v tomto smyslu je zde rovnost mužů a žen na pracovním trhu zdánlivě vyrovnanější. Rovnost ve veřejném životě, která byla za socialismu deklarována, však byla v ostrém kontrastu s tradičním rozdělením genderových rolí v soukromém životě. Výsledný stav, kdy ženy ve východní Evropě pracují ve vysoké míře na plný úvazek, neznamená, že by se v péči o domácnost a děti dělily rovným dílem s muži. V některých ohledech zde ještě rigidněji přetrvává striktní rozdělení „ženských“ a „mužských“ rolí, které ve větší míře zachovávají zejména starší generace a lidé s nižším vzděláním. Genderové rozdělení rolí navíc tvoří významnou součást identit těchto lidí. O tom svědčí například fakt, že legislativní opatření týkající se ustanovení možnosti a práva otce na rodičovskou dovolenou zde byla zaváděna později v porovnání se západní Evropou. Stalo se tak až po pádu komunistického režimu, tedy nejdříve v devadesátých letech dvacátého století a často až na počátku století následujícího.

Z právního hlediska je zaměstnavatel povinen poskytnout rodičovskou dovolenou matce dítěte po skončení mateřské dovolené a otci od narození dítěte, a to v rozsahu, o který požádají, ne však déle než do doby, kdy dítě dosáhne věku tří let¹³⁰. Rodiče mohou souběžně

¹³⁰

§ 158 zákona č. 262/2006 Sb., Zákoník práce

využívat mateřskou a rodičovskou dovolenou, případně oba rodičovskou dovolenou, ovšem v tom případě má na rodičovský příspěvek nárok pouze jeden z nich. V případě, že matka dostává peněžitou pomoc v mateřství, nemá otec nárok na pobírání rodičovského příspěvku.¹³¹

Na rozdíl od nároku na rodičovskou dovolenou do tří let dítěte má na rodičovský příspěvek nárok rodič pečující celodenně o dítě až do jeho čtyř let (případně sedmi let u dlouhodobě zdravotně postiženého dítěte). Po finanční stránce zde není rozdíl, rodič v obou případech pobírá rodičovský příspěvek ve stejné výši. Hlavní rozdíl spočívá především v tom, že rodič, který se rozhodne pečovat doma o dítě starší tří let, tím ztrácí právní nárok na garanci pracovního místa ve vztahu k zaměstnavateli (jedná se pouze o případy, kdy byl rodič před nástupem na rodičovskou, respektive mateřskou dovolenou zaměstnán). To může způsobit jeho problémy s uplatněním na pracovním trhu po skončení celodenní péče o děti. V České republice tvoří muži celodenně pečující o malé děti zhruba jedno procento z osob pečujících doma o malé děti.¹³²

5.3 Pracovní volno

Zaměstnavatel je povinen omluvit nepřítomnost zaměstnance/zaměstnankyně v práci po dobu ošetřování dítěte mladšího než deset let nebo jiného člena domácnosti a po dobu péče o dítě mladší než deset let, které nemůže být z důležitých důvodů v péči dětského výchovného zařízení nebo školy, v jejichž péči dítě jinak je, nebo jestliže osoba, jež jinak o dítě pečuje, onemocněla nebo jí byla nařízena karanténa (karanténní opatření), popřípadě se podrobila vyšetření nebo ošetření ve zdravotnickém zařízení, které nebylo možno zabezpečit mimo pracovní dobu zaměstnance/zaměstnankyně.¹³³ Po tuto dobu nepřísluší zaměstnanci/

¹³¹ §30 zákona č.117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

¹³² Cit.: Nešporová: Harmonizace rodiny a zaměstnání. Rodiny s otci na rodičovské dovolené, VUPS 2005, s. 3, 8, 11

¹³³ §191 zákona č. 262/2006, Zákoník práce

zaměstnankyni náhrada mzdy nebo platu, ale má nárok na dávku nemocenského pojištění upravenou zvláštními předpisy.¹³⁴ Vždy platí, že je-li překážka v práci zaměstnanci předem známa, požádá včas zaměstnavatele o poskytnutí pracovního volna. Jinak uvědomí zaměstnanec zaměstnavatele o překážce a o předpokládaném jejím trvání bez zbytečného průtahy. Překážku v práci je zaměstnanec povinen prokázat. Pracovní volno se poskytuje i v dalších případech.¹³⁵

5.4 Úprava pracovní doby

Zaměstnavatel je povinen přihlížet při zařazování zaměstnanců/zaměstnankyň do směn též k potřebám zaměstnankyň/zaměstnanců pečujících o děti. Požádá-li zaměstnankyně/zaměstnanec pečující o dítě mladší než 15 let nebo těhotná zaměstnankyně nebo zaměstnankyně/zaměstnanec, která/ý prokáže, že převážně sama/sám dlouhodobě soustavně pečuje o převážně nebo úplně bezmocnou fyzickou osobu, o kratší pracovní dobu nebo o jinou vhodnou úpravu stanovené týdenní pracovní doby, je zaměstnavatel povinen vyhovět jejich žádosti, nebrání-li tomu vážné provozní důvody. Zaměstnavatel je přitom povinen vytvářet takové podmínky, aby takovým žádostem mohlo být vyhověno. Mzda nebo plat, které zaměstnankyním/zaměstnancům přísluší při kratší pracovní době, odpovídají této kratší pracovní době. Zaměstnavatel nesmí zaměstnávat těhotné ženy a ženy, které pečují o dítě mladší než jeden rok, prací přesčas.¹³⁶

5.5 Pružná pracovní doba

V zájmu lepšího využívání pracovní doby a uspokojování osobních potřeb zaměstnanců/zaměstnankyň může zaměstnavatel uplatňovat pružnou pracovní dobu, a to také pouze na některých pracovištích, popřípadě u některých zaměstnanců. Při uplatňování pružné

¹³⁴ viz výše kapitola V. Finanční podpora rodiny v této diplomové práci

¹³⁵ <http://www.mpsv.cz/cs/4#fpr>

¹³⁶ § 241 zákona č. 262/2006 Sb., Zákoník práce

pracovní doby si zaměstnanec volí sám začátek, popřípadě i konec pracovní doby v jednotlivých dnech v rámci časových úseků stanovených zaměstnavatelem. Mezi tyto dva časové úseky stanovené zaměstnavatelem je vložen časový úsek, v němž je zaměstnavatel povinen být na svém pracovišti. Na zavedení pružné pracovní doby nevzniká právní nárok.¹³⁷

5.6 Převedení na jinou práci

Koná-li těhotná zaměstnankyně nebo zaměstnankyně-matka do konce devátého měsíce po porodu nebo kojící zaměstnankyně práci, která je jí zakázána nebo která podle lékařského posudku ohrožuje její těhotenství anebo mateřství, je zaměstnavatel povinen převést ji dočasně na práci, která je pro ni vhodná a při níž může dosahovat stejného výdělku jako na dosavadní práci. Požádá-li těhotná zaměstnankyně, zaměstnankyně-matka do konce devátého měsíce po porodu nebo kojící zaměstnankyně pracující v noci o zařazení na denní práci, je zaměstnavatel povinen její žádosti vyhovět. Pokud taková zaměstnankyně dosahuje při práci, na niž byla převedena, bez svého zavinění nižšího výdělku než na dosavadní práci, poskytuje se jí na vyrovnání tohoto rozdílu vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství podle předpisů o nemocenském pojištění.^{138 139}

5.7 Pracovní cesty a přeložení

Těhotné zaměstnankyně, zaměstnankyně a zaměstnanci pečující o děti do věku osmi let a osamělé zaměstnankyně/zaměstnanci pečující o dítě, dokud dítě nedosáhlo věku 15 let a zaměstnanci/zaměstnankyně, kteří prokáží, že převážně sami dlouhodobě soustavně pečují o převážně nebo úplně bezmocnou fyzickou osobu, smějí být vysíláni na pracovní cestu mimo

¹³⁷ §85 zákona č. 262/2006 Sb., Zákoník práce

¹³⁸ §§41/1c, g a 239 zákona č. 262/2006 Sb., Zákoník práce

¹³⁹ Ministerstvo práce a sociálních věcí www.mpsv.cz

obvod obce svého pracoviště nebo bydliště jen se svým souhlasem. Přeložit je může zaměstnavatel jen na jejich žádost.¹⁴⁰

5.8 Práce konaná doma

V pracovní smlouvě lze sjednat, že pracovník nebude konat pro zaměstnavatele práci na pracovišti zaměstnavatele, ale za podmínek stanovených v pracovní smlouvě doma v pracovní době, kterou si zaměstnanec sám rozvrhne. Pracovní poměry takových zaměstnanců (tzv. "domáctí zaměstnanci") se řídí ustanoveními zákoníku práce s těmito odchylkami: na tyto zaměstnance se nevztahují úprava rozvržení pracovní doby, prostojů ani přerušení práce způsobené nepříznivými povětrnostními vlivy, při důležitých osobních překážkách v práci jim nenáleží od zaměstnavatele náhrada mzdy, nenáleží jim mzda nebo plat nebo náhradní volno za práci přesčas ani náhradní volno nebo náhrada mzdy anebo příplatek za práci ve svátek.¹⁴¹

5.9 Zakazy některých prací

Ženy nesmějí být zaměstnávány pracemi, které ohrožují jejich mateřství, přičemž Ministerstvo zdravotnictví stanoví vyhláškou práce a pracoviště, které jsou zakázány ženám, které kojí, těhotným ženám a matkám do konce devátého měsíce po porodu. Těhotná žena nesmí být zaměstnávána též pracemi, které podle lékařského posudku ohrožují její těhotenství ze zdravotních příčin tkvících v její osobě. To platí obdobně o ženě, která kojí a matce do konce devátého měsíce po porodu¹⁴²

¹⁴⁰ §240 zákona č. 262/2006Sb., Zákoník práce

¹⁴¹ <http://www.mpsv.cz/cs/4#fpr>

¹⁴² <http://www.mpsv.cz/cs/4#fpr>

5.10 Přestávky ke kojení

Zaměstnankyni, která kojí své dítě, je zaměstnavatel povinen poskytnout kromě přestávek v práci zvláštní přestávky ke kojení. Zaměstnankyni, která pracuje po stanovenou týdenní pracovní dobu, přísluší na každé dítě do konce jednoho roku jeho věku dvě půlhodinové přestávky a v dalších třech měsících jedna půlhodinová přestávka za směnu. Pracuje-li po kratší pracovní dobu, avšak alespoň polovinu stanovené týdenní pracovní doby, přísluší jí pouze jedna půlhodinová přestávka, a to na každé dítě do konce jednoho roku jeho věku. Přestávky ke kojení se započítávají do pracovní doby a poskytuje se za ně náhrada mzdy nebo platu ve výši průměrného výdělku.^{143 144}

5.11 Rozvázání pracovního poměru

Výpovědí může zaměstnavatel rozvázat pracovní poměr s těhotnou zaměstnankyní, zaměstnankyní na mateřské nebo rodičovské dovolené a se zaměstnancem na rodičovské dovolené jen zcela výjimečně v uvedených případech: a) výpovědí v případě, že se zaměstnavatel nebo jeho část ruší, b) výpovědí v případě, že se zaměstnavatel nebo jeho část přemísťuje. To neplatí, jestliže se zaměstnavatel přemísťuje v mezích místa (míst) výkonu práce, ve kterých má být práce podle pracovní smlouvy vykonávána, c) výpovědí z důvodu, pro který může zaměstnavatel okamžitě zrušit pracovní poměr, pokud nejde o zaměstnankyni na mateřské dovolené a o zaměstnance na rodičovské dovolené do doby, po kterou je žena oprávněna čerpat mateřskou dovolenou, a pro jiné porušení povinnosti vyplývající z právních předpisů vztahujících se k vykonávané práci, pokud nejde o těhotnou zaměstnankyni, zaměstnankyni čerpající mateřskou dovolenou nebo o zaměstnance anebo zaměstnankyni, kteří čerpají rodičovskou dovolenou.^{145 146}

¹⁴³ §242 zákona č. 262/2006Sb., Zákoník práce

¹⁴⁴ Ministerstvo práce a sociálních věcí www.mpsv.cz

¹⁴⁵ §§53,54 zákona č. 262/2006Sb., Zákoník práce

¹⁴⁶ Ministerstvo práce a sociálních věcí www.mpsv.cz

6 Předškolní instituce péče o děti

Porodnost v roce 2007 stoupla na 1,44 dítěte na ženu (z hodnoty 1,33 v roce 2006) a Česká republika začíná pomalu stoupat z posledních míst ve statistice porodnosti v rámci EU. Silným ročníkům 70. let se rodí děti. Není dostatek místa v porodnicích, v jeslích ani ve školkách. Většina jeslí pro děti do 3 let byla v minulých letech zrušena a návrat do práce je pro ženu, která pečuje o takto malé dítě, téměř vyloučen či spojen s velkými komplikacemi. Pro starší děti pak často nejsou volná místa ve školkách.¹⁴⁷

Generace mladých lidí, kteří rodičovství teprve plánují, chce podle současných výzkumů využívat zařízení kolektivní péče o děti do 3 let častěji než současná generace rodičů s předškolními dětmi. Naopak méně často než současná generace rodičů s předškolními dětmi plánují tito zatím bezdětní lidé využívat pomoci prarodičů. To se ovšem střetává s preferencí státu pro individuální domácí péči o dítě v raném věku v rodině vyjádřenou mj. podporou poklesu počtu jeslí. Rodiče, kteří založení rodiny pouze plánují, chtějí využívat služby péče o nezletilé děti ve větší míře než současní rodiče také v rámci těchto zařízení: zájmové kroužky pro děti do 6 let, zájmové kroužky pro děti od 6 let a mateřská centra. Současný trend ve využívání institucionalizované péče o nezletilé děti směřuje k využívání většího počtu odlišných institucí poskytujících péči o dítě.¹⁴⁸

Zařízení předškolní péče o děti jsou velmi důležitým nástrojem, umožňujícím sladění profesních rolí s péčí o nejmladší děti. Mezi tato zařízení patří zejména:

6.1 Jesle

Jesle jsou formou institucionální péče o nejmenší děti (do tří let věku). Od 90. let sledujeme ústup těchto zařízení do pozadí a to ve prospěch rodičovské péče. Vlivem hodnotových i demografických změn se téměř patnáct set jeslí na konci 80. let 20. století do

¹⁴⁷

<http://www.e15.cz/prilohy/kariera-a-vzdelani/firemni-skolky-usetri-velke-penize-24702>

¹⁴⁸

Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 156 an.

dnešní doby zredukovalo na zhruba 50 zařízení. Jejich územní rozložení je přitom velmi nerovnoměrné.¹⁴⁹ Před rokem 1990 bylo zřizovatelem jeslí Ministerstvo zdravotnictví, v současnosti jsou všechna zařízení (poskytující péči zdravým dětem ve věku do 3 let s důrazem na jejich všestranný rozvoj) nestátní. Zřizovateli jeslí byly v roce 2003 obce (95 %) a jiné právnické či fyzické osoby (5 %). V roce 2003 bylo v České republice funkčně provozovaných 60 jeslí, resp. zařízení předškolní péče o děti ve věku do 3 let, nejčastěji formou městských jeslí, dále jako oddělení jeslí při mateřské či základní škole a oddělení jeslí při pečovatelské službě či nemocnici. Počet míst v jeslích k 31. 12. 2003 byl 1678, počet přijatých dětí 1912. Každé přijaté dítě strávilo v zařízení průměrně 126 dnů v roce 2003.¹⁵⁰

6.2 Mateřská centra

Kromě možnosti umístit dítě v jeslích (na jejichž služby jsou poskytovány dotace z veřejných rozpočtů), využívají rodiče s dětmi ve věku 1,5 - 3 let služby soukromých mateřských center, která pracují na principu dobrovolnictví (tato zařízení nejsou dotována, a proto jsou často finančně náročnější). Mateřská centra nabízejí nejčastěji programy pro rodiče (matky) spolu s dětmi, některá však také pro děti bez rodičů (tzv. hlídací službu).¹⁵¹ První centrum bylo založeno v roce 1992, k většímu rozšíření došlo až na počátku 21. století, na současných více než 200 center v celé republice.¹⁵²

6.3 Mateřské školy

V péči o děti od 3 do 6 let stále dominují mateřské školy. Jejich počet se sice za posledních 15 let asi o třetinu snížil, nicméně tento pokles reflektoval demografický vývoj vyznačující se mj. snížením porodnosti. Dlouhodobě ale dochází do školky přes 90 %

¹⁴⁹ Cit.: Sylva Höhne: Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití, VÚPSV, v. v. i. Praha 2008, s. 16

¹⁵⁰ Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 153 an.

¹⁵¹ Cit.: Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, s. 153 an.

¹⁵² Cit.: Sylva Höhne: Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití, VÚPSV, v. v. i. Praha 2008, s. 17

čtyřletých a pětiletých dětí. Podíl dětí navštěvujících mateřské školy na populaci dětí ve věku 3 – 5 let dosahuje od roku 2001 dokonce 100 %. To je způsobeno především tím, že do školky chodí stále více dětí nejen ve věku nad pět let, ale také mladších než tři roky. Právě podíl dětí mladších tří let umístěných ve školce (z populace dvouletých dětí) v posledních letech velmi vzrostl, a to až na 26 % v roce 2005. Sehnání volného místa ve školce pro takto malé dítě však není vždy snadné. Ve školním roce 2005/06 bylo evidováno celkem 6 810 žádostí o umístění dítěte v mateřské škole a o rok později až 9 570 žádostí, kterým nebylo vyhověno pro nedostatek míst. Někde tak může být problematické i to, aby dítě do 3 let věku mohlo chodit do mateřské školy jen 5 dní v měsíci, pokud jeho rodič dále pobírá rodičovský příspěvek. K usnadnění sladění pracovních a rodinných závazků přispívá od února 2006 také možnost umístit tří až čtyřleté dítě do školky na 4 hodiny denně při současném nároku na rodičovský příspěvek. Od ledna 2004 si totiž rodič může neomezeně přivydělávat, pokud po tuto dobu zajistí péči o dítě jinou zletilou osobou. Do svého původního zaměstnání se může vrátit do třetích narozenin dítěte, kdy mu končí rodičovská dovolená. V této situaci pak dostupnost a možnost využití služeb mateřských škol sehrává významnou roli.¹⁵³

6.4 Osobní pečovatelky

Využívání služeb placeného hlídání dětí prostřednictvím osobních pečovatelek či agentur není v České republice stále příliš obvyklé. Podle nedávného výzkumu pouze 2 % rodičů s dítětem do deseti let využívají placenou výpomoc při péči o dítě nějakou jinou osobou. Pokud žádná z výše zmiňovaných služeb není rodičům z různých důvodů dostupná, nejčastěji spoléhají na pomoc prarodičů dítěte.¹⁵⁴

¹⁵³ Cit.: Sylva Höhne: Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití, VÚPSV, v. v. i. Praha 2008, s. 17

¹⁵⁴ Cit.: Sylva Höhne: Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití, VÚPSV, v. v. i. Praha 2008, s. 17

6.5 Firemní školky

Zaměstnavatelé se dlouhodobě potýkají s nedostatkem kvalifikovaných spolupracovníků. V případě odchodu rodiče na „dlouhou“ rodičovskou dovolenou vznikají mnoha společnostem další podstatné náklady v souvislosti s hledáním nového zaměstnance a jeho zaškolováním. Firemní školky představují v České republice novou možnost, jak problém skloubení profesní kariéry s kvalitní péčí o dítě vyřešit. Ačkoli tento koncept dosud není státem nijak daňově zvýhodněn, ministerstvo práce a sociálních věcí ve spolupráci s ministerstvem financí už daňové úlevy pro firemní školky připravují. Všeobecně se očekává, že od roku 2009 se daňová situace vyjasní a budou zavedeny různé úlevy týkající se právě firemních školek.¹⁵⁵

6.6 Evidovaný poskytovatel vzájemné rodičovské výpomoci

Alternativním řešením je zapojení rodičů na rodičovské dovolené k hlídání i dalších dětí formou nové živnosti. To se dnes již v praxi děje a současná vláda předpokládá faktickou legalizaci. Celý systém má být co nejjednodušší a finančně dostupný. Umožní zároveň širší zapojení matek do trhu práce, což povede k vyššímu počtu plátců daní a pojistného a bilance pro veřejné rozpočty bude plusová. Bude vhodný mj. pro místa se špatnou dostupností jiných předškolních zařízení. Rodičům bude umožněno hlídání maximálně 4 dalších dětí jiným rodičem, přičemž je garantována finanční dostupnost (zastropování plateb na maximálně 5.000 Kč na jedno dítě). Rodič bude moci současně pobírat rodičovský příspěvek. V zahraničí je toto řešení poměrně rozšířeno, můžeme se s ním setkat například v Německu, Rakousku či Švýcarsku.¹⁵⁶

¹⁵⁵ <http://www.e15.cz/prilohy/kariera-a-vzdelani/firemni-skolky-usetri-velke-penize-24702>

¹⁵⁶ Petr Nečas: Mateřství nesmí znamenat konec kariéry, <http://zpravy.ods.cz/prispevek.php?ID=6826>

7 Závěr

Přesto, že jednotlivé státy nevytvářejí identickou rodinnou politiku, lze vysledovat řadu společných vývojových trendů. Jak bylo řečeno výše a jak je uvedeno v práci PhDr. G. Munkové, CSc., dochází již od 60. let 20. století k postupné přeměně tradiční společnosti na společnost moderní, která je charakterizována několika znaky, a to především tím, že dochází postupně ke zpomalování vysokých měr sňatečnosti a porodnosti a ke snižování úmrtnosti. Plodnost se dostává hluboko pod úroveň přirozené reprodukce, odkládá se rodičovství, klesá počet sňatků, roste věk narození prvního dítěte, a porodnost se stále častěji realizuje mimo manželství. Všechny tyto trendy, které se nejprve objevují ve vyspělých evropských zemích, jsou posléze následovány i v zemích postkomunistických, mezi nimi samozřejmě i Českou republikou. Rodinná politika musela na tyto změny nutně reagovat. Dnes má rodinná politika spíše průřezový charakter, zrovnoprávňuje ve svém přístupu k dávkám různé typy rodinného soužití a obě pohlaví. Rodinná politika by měla především uznat ekonomický výkon rodin a finančně podpořit její pečovatelské kapacity ve vztahu k různým fázím životního cyklu. Stát se musí snažit potlačovat lhostejnost vůči rodinnému životu posilováním solidarity, a to jak mezigenerační, tak solidarity bohatých a chudých, jakož i solidarity rodin bezdětných s rodinami s dětmi. Solidaritu je třeba posilovat jak v rodině, tak i v celé společnosti. Souhlasím s názorem uvedeným v práci PhDr. G. Munkové, CSc., že „rodinná politika by se měla zaměřit na rozvoj daňových nástrojů, kterými je možno působit na všechny sociální vrstvy a ocenit tak význam rodičovství. Sociální dávky pro nízkopříjmové rodiny je třeba kombinovat s dalšími formami pomoci s cílem odstranění příčin nízkých příjmů a závislosti na dávkách a dále, že je třeba zvyšovat hodnotu rodiny a rodičovství ve vědomí populace.“¹⁵⁷

Rodinná politika nikdy netvoří nějaký ucelený „soubor opatření“ vůči rodině. Na rodinu dopadají důsledky veškerých společenských změn. V širším kontextu se rodiny přímo dotýkají opatření v rámci dalších politik státu, a to bytové politiky, politiky zaměstnanosti,

¹⁵⁷ PhDr. G. Munková, CSc.: Nové trendy evropské rodinné politiky, AUC - Iuridica 1-2, 2004, s. 210

v oblasti školství, zdravotnictví apod., proto je potřeba zaměřit se při podpoře rodiny i na tyto oblasti. Sdílím názor uvedený v práci JUDr. Jana Kotouse, PhDr. Gabriely Munkové, CSc., Ing. Pavla Peřiny, že rodinná politika musí stimulovat k zodpovědnému chování, ale na druhé straně je třeba nepřecenit možnosti rodiny pomoci si vlastními silami a znát i naléhavost potřeb nejohroženějších skupin populace.¹⁵⁸

8 Zhodnocení současného stavu a návrhy de lege ferenda

Rodina zůstává základním článkem společnosti, přestože současné civilizační trendy vedou k oslabování jejího postavení. Aktivní podpora rodiny je velmi důležitá. Základ podpory rodiny však nemůže spočívat v pouhé distribuci sociálních dávek. Je třeba snažit se o vytvoření vhodného prostředí pro rodiny a o co nejlepší sladění profesní dráhy s rodičovstvím. Důležité je umožnit rodičům svobodu volby, aby si mohli individuálně přizpůsobit svoje zájmy a potřeby. Je třeba přenést odpovědnost na občany a nastavit jednotlivá sociální opatření tak, aby nebylo výhodnější setrvávat na sociálních dávkách než chodit do zaměstnání.

Současnou rodinnou politiku hodnotím v podstatě pozitivně. Zcela v pořádku mně připadají dávky nemocenského pojištění se vztahem k rodině i úlevy v daňové oblasti, které byly od 1. 1. 2008 zvýšeny a kompenzují tak do jisté míry zvýšení nižší sazby DPH, ekologické daně, jakož i další vlivy reformy veřejných financí.

Pozitivně vnímám také změny v oblasti státní sociální podpory, zejména zpřísnění podmínek pro nárok na přídatky na děti. Neboť dřívější úprava byla pro stát zbytečně nákladná a výše přídatku u rodin s vyššími příjmy příliš nízká, a proto pro ně neměla velký význam. Dnes jsou, dle mého názoru, přídatky poskytovány rodinám, které skutečně potřebují. Také možnost volby délky čerpání rodičovského příspěvku ve třech variantách považuji za správnou. Tento systém třírychlostního čerpání rodičovského příspěvku umožňuje

¹⁵⁸ JUDr. Jan Kotous, PhDr. Gabriela Munková, CSc., Ing. Pavel Peřina: Úvod do sociální politiky, 1997, s.81

větší svobodu volby rodičů vybrat si takový model péče o děti, který nejlépe vyhovuje jejich potřebám. Částku porodného ve výši 13.000 Kč však shledávám poměrně nízkou, za adekvátní bych považovala částku 20.000 Kč za každé narozené dítě.

Ne zcela uspokojivá je oblast pracovního práva souvisejícího s rodičovstvím. Zde je třeba se více zaměřit na sladění profesních a rodičovských rolí. Zejména je nezbytné motivovat zaměstnavatele k většímu vytváření částečných pracovních úvazků, které jsou u nás ze strany rodičů málo využívány. Dále by měl stát podpořit rekvalifikaci lidí, kteří se starali o děti a nebyli delší dobu ekonomicky aktivní, motivovat zaměstnavatele, aby umožňovali svým zaměstnancům pečujícím o předškolní i školní děti slučitelnost práce a rodiny například umožněním práce z domova a využitím pružné pracovní doby, poskytováním volna z rodinných důvodů, zajištěním hlídání dětí zaměstnanců například formou vytváření výše zmíněných firemních školek.

V oblasti předškolních institucí péče o děti, je problémem snižování počtu míst v mateřských školách což bylo vyvoláno populačním vývojem, ovšem v posledních letech dochází díky silným ročníkům 70. let k babyboomu, který však bude podle prognóz pravděpodobně pouze přechodný. Nemá proto význam zřizovat nové mateřské školy či jesle, ale je třeba hledat alternativu k těmto institucím. Za velmi dobrý považuji v této oblasti záměr současné vlády o možnosti rodičovské výpomoci formou nové živnosti, kdy by se rodič na rodičovské dovolené mohl starat až o čtyři další cizí děti, přičemž by současně byla garantována finanční dostupnost v podobě maximální výše poplatku za tuto službu.¹⁵⁹

¹⁵⁹

viz kapitola 6

Shrnutí

Předmětem této práce je jednak vymezení společenské funkce rodiny a charakteristika vývoje rodinné politiky před rokem 1989 a změn, které nastaly po roce 1989. Dále jsou vymezeny cíle a hlavní problémy, kterými se musí současná rodinná politika zabývat. Jedná se zejména o podporu mezigenerační soudržnosti, finanční podporu rodin s dětmi, oblast bytové politiky, služby pro rodiny, slučitelnost rodinných a profesních rolí, systém vzdělávání, zdravotní péče a pomoc specifickým skupinám rodin.

Stěžejní část práce je věnována popisu současné podoby rodinné politiky. A to:

- Dávkám plynoucím z nemocenského pojištění souvisejících s rodinou, kam patří peněžité pomoci v mateřství, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství a podpora při ošetřování člena rodiny.
- Dávkám státní sociální podpory, které dělíme na dávky poskytované v závislosti na příjmu a na dávky poskytované bez ohledu na výši příjmu. Přičemž do první skupiny v současné době patří přídavek na dítě, sociální příplatek a příspěvek na bydlení a do druhé skupiny spadá rodičovský příspěvek, dávky pěstounské péče, porodné a pohřebné.
- Daňovým opatřením k podpoře rodin. Jedná se zejména o daňové zvýhodnění v podobě slevy na dani na manžela/ manželku a daňové zvýhodnění na vyživované dítě.
- Pracovní právo související s rodičovstvím, které je důležitým nástrojem ke sladění profesních a rodičovských rolí. Sem patří například mateřská dovolená, rodičovská dovolená, pracovní volno, práce doma, přestávky ke kojení, převedení na jinou práci, zákazy některých prací a další.
- Nakonec jsem se zaměřila na předškolní instituce péče o děti. Sem patří jesle, mateřské školy, mateřská centra, osobní pečovatelky a nově vznikající firemní školky.

V závěru práce je obsaženo zhodnocení současného stavu rodinné politiky a některé návrhy de lege ferenda.

Klíčová slova:

- Rodina
- Rodinná politika
- Nemocenské pojištění
- Státní sociální podpora
- Daňová opatření
- Pracovní právo související s rodinou
- Předškolní instituce péče o děti

Résumé

The object of this thesis is partly a determination of the social functions of the family and the characteristic of the progress of the family policy before the year 1989 and the changes which occurred after the year 1989. Then there are defined some objectives and main problems which has to be resolved by the family policy. There is especially the support of the intergenerational cohesion, the financial support of the families with children, the section of the housing policy, the services for families, the recompatibility of familial and professional roles, the system of education, the health care and help to the special groups of families.

Pivotal part of the thesis is paid to the contemporary form of the family policy.

Namely:

- Benefits which goes from the medical insurance and relates with family. The medical insurance includes the maternity benefit, the benefit paid in gravidity and maternity to counterbalance loss of earnings and the nursing allowance during the care of a family member.
- Social security benefits which are classified into means-tested benefits and non-tested benefits. The first group includes the child benefit, the social conditions allowance and the housing allowance. And the second group includes the parental allowance, the foster care benefits, the birth grant and the death grant.
- The fiscal measures for the support of the families. There is especially a tax preference as a deduction on a wife/ husband and a tax preference on a maintained child.
- Labour law which relates with family. Labour law is a very important instrument to coordinate familial and professional roles of parents. There is for example the maternity leave, the parental leave, time off, housework, the suck breaks, transfer to a different job, prohibition of some jobs etc.

- At the end of the thesis I concentrated on the pre-school institutions like a nursery, a kindergarten, a children centre, au pair and a company kindergarten.

At the close of this work there is an evaluation of contemporary level of the family policy and some proposals de lege ferenda.

Keywords:

- Family
- Family policy
- Health insurance
- State social support
- Fiscal measures
- Labour law which relates with family
- Pre- school institutions

Seznam literatury

Výzkumné práce

HÖHNE Sylva: *Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití*, VÚPSV, v. v. i. Praha 2008

KUCHAŘOVÁ a kol.: *Zaměstnání a péče o malé děti z perspektivy rodičů a zaměstnavatelů*, VUPS 2006

MATĚJKOVÁ Barbora, PALONCYOVÁ Jana: *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II syntéza z monografií uvedených ve studii „Rodinná politika ve vybraných evropských zemích I“ s ohledem na situaci v České republice*, VÚPSV Praha 2004

PhDr. MUNKOVÁ G., CSc.: *Nové trendy evropské rodinné politiky*, AUC - Iuridica 1-2, 2004

NEŠPOROVÁ: *Harmonizace rodiny a zaměstnání. Rodiny s otci na rodičovské dovolené*, VUPSV 2005

PRŮŠA Ladislav: *K vybraným otázkám charakteru sociálních transferů rodinám s dětmi v České republice*, VÚPSV Praha 2004

VALENTOVÁ Marie: *Rovnováha mezi rodinným životem a pracovní kariérou v kontextu ženské zaměstnanosti mezinárodní srovnávací studie VÚPSV*, Praha výzkumné centrum Brno 2004

Učebnice

Prof. JUDr. BAKEŠ Milan, DrSc. a kolektiv: *Finanční právo, 4. aktualizované vydání*, Praha, C. H. Beck, 2006

Prof. JUDr. TRÖSTER Petr, CSc. a kolektiv: *Právo sociálního zabezpečení. 3. aktualizované a doplněné vydání*, Praha, C. H. Beck, 2005

JUDr. KOTOUS Jan, PhDr. MUNKOVÁ Gabriela, CSc., Ing. PEŘINA Pavel: *Úvod do sociální politiky*, 1997

Dokumenty MPSV

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ: *Národní zpráva o rodině 2004*

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ: *Národní koncepce rodinné politiky 2005*

Zákony

Zákon 94/1963 Sb. Zákon o rodině

Zákon 586/1992 Sb. o daních z příjmů

Ú. z. 2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod,

Zákon 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře

Zákon 48/1997 Sb. o veřejném zdravotním pojištění

Zákon 108/2006 Sb. o sociálních službách

Zákon 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu

Zákon 262/2006 Sb. Zákoník práce

Semináře a přednášky

Přednáška z výběrového předmětu „Rodinná politika“ paní PhDr. Gabriely Munkové CSc., prosinec 2005

Seminář finančního práva, listopad 2007, JUDr. Radim Boháč, Ph.D

Seminář „Sociální zabezpečení“ paní JUDr. Jany Zemanové, listopad 2007

Internetové stránky

www.mpsv.cz – Ministerstvo práce a sociálních věcí

www.idnes.cz- zpravodajský portál

www.e15.cz- zpravodajský portál

<http://zpravy.ods.cz/prispevek.php?ID=6826> Petr Nečas: Mateřství nesmí znamenat konec kariéry